

Міністерство освіти і науки України
Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії України і методики викладання історії

**ДИПЛОМНА РОБОТА
НА ЗДОБУТТЯ ПЕРШОГО (БАКАЛАВРСЬКОГО)
РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

**Гендерний підхід на уроках історії України
у 10 класі**

студентки IV курсу, групи СОІ–41
предметної спеціальності

014.03 Середня освіта (Історія)

Харченко Ольги Олегівни

Керівник:

Королько Андрій Зіновійович

кандидат історичних наук, доцент

Рецензент:

Галицька-Дідух Тамара

Вячеславівна

кандидат історичних наук, доцент

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

_____ (підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП	С. 3
РОЗДІЛ 1. Концептуальні та нормативно-правові засади гендерного підходу в системі історичної та громадянської освітньої галузі в 10 класі	С. 8
РОЗДІЛ 2. Гендерна компетентність учителя як умова висвітлення гендерного виміру історії України 1914–1945 рр.....	С. 18
РОЗДІЛ 3. Сучасний стан реалізації гендерного підходу в навчальних програмах і підручниках з історії України для 10 класу	С. 31
РОЗДІЛ 4. Методи реалізації гендерного підходу на уроках історії України в 10 класі.....	С. 44
ВИСНОВКИ	С. 56
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	С. 60
ДОДАТКИ	С. 68

ВСТУП

Актуальність теми дипломної роботи зумовлена докорінною трансформацією освітньої парадигми в Україні, що відбувається в контексті загальноєвропейських інтеграційних процесів та імплементації принципів демократичного суспільства. В умовах розбудови Нової української школи (НУШ) особливого значення набуває виховання особистості, вільної від гендерних упереджень та здатної до критичного аналізу соціальних структур. Історична освіта, як фундамент формування громадянської ідентичності, потребує переосмислення традиційних підходів, які тривалий час базувалися на андроцентричному наративі, де головними суб'єктами історичного процесу виступали виключно чоловіки.

Необхідність впровадження гендерного підходу на уроках історії України в 10 класі зумовлена специфікою навчального матеріалу, що охоплює період 1914–1945 рр. Це епоха глобальних змін, тоталітарного тиску, революцій і світових війн, що радикально змінили соціум. Без залучення гендерного аналізу неможливо повноцінно розкрити явища та їх вплив на українське суспільство. Відсутність цілісного висвітлення досвіду обох статей у навчальній літературі створює фрагментарне, а подекуди викривлене уявлення про минуле, де не враховується повноцінно досвід жінок і чоловіків.

На сучасному етапі спостерігається певна суперечність між нормативно-правовою базою України, яка декларує гендерну рівність у всіх сферах суспільного життя і в освіті безпосередньо (зокрема, Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», розпорядження Кабінету Міністрів «Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022–2024 роки з її реалізації» і «Про затвердження операційного плану заходів на 2025–2027 роки з реалізації Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року») і реальною практикою викладання історії в школі. Професійна готовність вчителя історії та громадянської освіти до інтеграції

гендерного компонента часто залишається недостатньою через брак спеціалізованого методичного інструментарію і дидактичних матеріалів, які б дозволяли вийти за межі гендерних стереотипів та упереджень.

Об'єктом дипломної роботи є навчально-виховний процес на уроках історії України в 10 класі у закладах загальної середньої освіти в умовах сучасної освітньої парадигми.

Предметом дипломної роботи є зміст, методичні умови та практичні інструменти реалізації гендерного підходу на уроках історії України в 10 класі.

Мета дипломної роботи полягає у теоретичному обґрунтуванні можливостей реалізації гендерного підходу під час вивчення історії України в 10 класі та розробці практичних методів для його ефективного впровадження в освітній процес закладів загальної середньої освіти. Виходячи з мети нами були поставлені такі **завдання**:

- дослідити концептуальні засади та проаналізувати нормативно-правову базу впровадження гендерного підходу в системі історичної та громадянської освітньої галузі;
- розглянути стан гендерної компетентності вчителів як умови для якісного висвітлення гендерного виміру подій 1914–1945 рр.
- здійснити аналіз сучасного стану реалізації гендерного підходу в чинних навчальних програмах і підручниках з історії України для 10 класу;
- розробити методи для реалізації гендерного підходу у вивченні історії України в 10 класі.

Методологічну основу дипломної роботи становлять сучасні педагогічні, загальнонаукові та конкретно-наукові підходи. Дослідження спирається на системний, компетентнісний, особистісно-орієнтований, діяльнісний та інклюзивний підходи сучасної педагогіки. У процесі дослідження застосовувалися теоретичні методи (аналіз, синтез, порівняння, моделювання, узагальнення наукової літератури) та емпіричні методи (аналіз шкільних підручників на предмет гендерної чутливості). Така методологічна база забезпечує єдність теоретичного обґрунтування можливостей реалізації

гендерного підходу у вивченні історії України та практичної розробки методів і завдань для їх ефективного впровадження в освітній процес закладів загальної середньої освіти.

Ступінь наукової розробки проблеми. Дослідження характеризується значним масивом теоретичних напрацювань, що демонструє фрагментарність у сфері методики викладання історії України в 10 класу з впровадженням гендерного підходу. Серед напрацювань у сфері концептуальних та нормативно-правових засад гендерного підходу в системі освіти України можна виокремити роботи Н. Аніщук [21], В. Андріїв [20], О. Юр'єва [36], Т. Дороніна [27]. У програмно-методичному рівні дослідження важливе місце посідає Державний стандарт профільної середньої освіти від 25 липня 2024 р. [8], навчальна програма «Історія України. Всесвітня історія» (2022 р.) для 10 класу [1] та інтегрований курс «Історія: Україна і світ» (2022 р.) [2].

Окреме місце з вивчення проблеми займає аналітичний звіт за результатами дослідження «Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти в дії: гендерні компетенції у педагогічних працівників і працівниць закладів загальної середньої освіти», авторства В. Л. Андрєєнкова, К. Б. Левченко, М. М. Легенька та ін. [19]. Він для нас став допоміжним у процесі виявлення професійної готовності вчителя до висвітлення гендерного виміру історії України 1914–1945 рр.

Важливе місце у здійсненні критичного аналізу сучасного стану реалізації гендерного підходу посідають підручники з історії України 10 класу авторства Ганни Хлібовської, Марії Крижановської, Оксани Наумчук [46], Олександра Гісема, Олександра Мартинюка [39; 40], Ігоря Бурнейка, Оксани Наумчук [37], Віталія Власова, Станіслава Кульчицького [38], Олени Пометун, Нестора Гупана [43].

Цінною є стаття Олександри Ніколаєнко «Шкільна і гендерна історія: разом не можна нарізно», де дослідниця змістовно аналізує гендерний вимір шкільних підручників з історії України в 10 і 11 класі [32].

Таким чином, нормативні документи, підручники та наукові публікації створюють міцне джерельне підґрунтя для вивчення окресленої у дипломній роботі проблеми. Проте існує гостра потреба у розробці прикладного навчально-методичного забезпечення, яке б дозволило трансформувати складані наукові гендерні концепції у доступний і цікавий навчальний контент для десятикласників. У сучасній методичній літературі спостерігається певний дефіцит системного навчально-методичного забезпечення для глибшого розкриття теми дослідження. Таким чином, існує об'єктивна потреба у розробці прикладних методичних розробок, які б інтегрували складні наукові гендерні концепти у повсякденну практику вчителя історії та громадянської освіти, що і визначає вектор нашого дослідження.

Наукова новизна дипломної роботи полягає у комплексному підході до методики навчання історії України 1914–1945 рр. в 10 класі, що передбачає не лише інтеграцію жіночих постатей, а й деконструкцію звичної уваги до військової і політичної історії без уваги до повсякденного життя. У роботі:

вперше:

- обґрунтовано доцільність та адаптовано до шкільної аудиторії методи впровадження гендерного підходу;

- запропоновано конкретні приклади для вивчення історії України в 10 класі з врахуванням гендерного компонента;

отримало подальший розвиток:

- здійснення аналізу гендерної компетентності вчителя як умови висвітлення гендерного виміру історії України 1914–1945 рр.;

- обґрунтування доцільності збалансованого висвітлення досвіду жінок і чоловіків у період вивчення історії України в 10 класі.

Практичне значення отриманих результатів дипломної роботи полягає в тому, що розроблені методи впровадження гендерного підходу можуть бути безпосередньо впроваджені в освітній процес закладів загальної середньої освіти для підвищення якості викладання історії України в 10 класі. Змістове наповнення, спрямоване на руйнування гендерних стереотипів і упереджень,

дозволяє вчителю впроваджувати гендерний підхід в 10 класі на уроках історії України.

Матеріали дослідження можуть бути використані: педагогами-практиками для оновлення змістового наповнення уроків і подолання гендерних упереджень в навчальному матеріалі, студентами для покращення знань щодо гендерного підходу на уроках історії України в 10 класі, авторами навчальних посібників при розробці матеріалів і завдань, у системі підвищення кваліфікації вчителів історії для проведення семінарів і тренінгів, присвячених методиці впровадження гендерного компонента в освіту.

Апробація дипломної роботи. Окремі тези дипломної роботи виносилися на розгляд Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених «П'яті Грабовецькі історичні читання» (м. Івано-Франківськ, 4 грудня 2025 р.) і звітної студентської наукової конференції Карпатського національного університету імені Василя Стефаника у місті Івано-Франківську (м. Івано-Франківськ, 2 квітня 2026 р.).

Структура роботи відповідає поставленій меті та завданням дослідження. Дипломна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (50 позицій) та восьми додатків і чотирнадцяти піддодатків. Основний обсяг тексту становить 59 сторінок, загальний – 97 сторінок.

РОЗДІЛ 1

Концептуальні та нормативно-правові засади гендерного підходу в системі історичної та громадянської освітньої галузі в 10 класі

Вчителі історії та громадянської освіти мають значний вплив на формування критичного аналізу та мислення, що має вагоме значення для утвердження прав людини, демократії, поваги до інших та усвідомлення локальних і глобальних проблем. Зокрема, вивчення історії України в 10 класі відкриває можливості для подолання стереотипних уявлень, утвердження людиноцентризму і вивчення соціальної історії. Гендерний підхід – це методологічний ракурс, який дозволяє побачити історію як цілісний процес, де досвід чоловіків і жінок є рівноцінним і взаємопов'язаний.

Гендерний підхід в освітньому просторі визначається як науково-методологічна стратегія, яка спрямована на аналіз і врахування соціальних ролей, статусів і можливості чоловіків та жінок у суспільних процесах. У циклі навчальних предметів історичної освітньої галузі він реалізується через інклюзивну модель висвітлення минулого, де історичний процес розглядається як результат обох статей, що дозволяє інтегрувати «невидимий» раніше жіночий досвід у загальну канву історичних подій. На уроках історії України в 10 класі гендерний підхід набуває специфіки критичного переосмислення державотворчих процесів першої половини ХХ ст., а саме період 1914–1945 рр. Тут, крізь призму гендерної оптики, аналізується в достатній мірі під час вивчення всіх тем участь як чоловіків, так і жінок [21, с. 252].

Теоретичне обґрунтування гендерного підходу в освіті потребує чіткого визначення базових термінів та концептів, що становлять основу сучасного людиноцентричного навчання. Центральним елементом цієї системи є розмежування понять «стать» та «гендер». Якщо категорія «стать» описує біологічні та фізіологічні характеристики людини, то «гендер» визначається як соціальний статус, що окреслює соціокультурні ролі, очікування та моделі поведінки, які суспільство приписує чоловікам і жінкам [20, с. 174].

У межах сучасної нормативно-правової системи гендерні групи визначаються як великі соціальні спільноти, що виділяються за ознакою статі та пов'язаних із нею соціальних ролей. Наукове обґрунтування існування двох груп базується на юридичному закріпленні рівності прав та можливостей жінок і чоловіків. Кількість та статус гендерних груп в Україні регулюються конституційними нормами та галузевим законодавством, які не передбачають іншої ідентифікації, окрім чоловічої чи жіночої, у цивільно-правових відносинах.

Правовий статус гендерних груп ґрунтується на наступних фундаментальних актах. Стаття 24 Конституції України прямо визначає суб'єктів рівноправ'я – жінок і чоловіків [18]. Конституційний підхід базується на вирівнюванні можливостей саме між цими двома групами у всіх сферах життєдіяльності [7]. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» є ключовим документом, що регулює гендерну політику. У тексті закону гендерна рівність трактується як «рівний правовий статус жінок і чоловіків» [6].

Впровадження принципів гендерного підходу в соціумі та освітньому просторі є одним з ключових векторів розвитку держав Європейського Союзу. Це зумовлено тим, що справжній демократизм суспільства несумісний із будь-якими проявами дискримінації. Впровадження гендерного підходу в сучасну українську школу є критично важливим кроком, бо забезпечення рівноваги між статтями дозволяє нівелювати низку соціально-демографічних викликів. Крім того, це є вагомим підтвердженням статусу України як сучасної демократичної країни, що послідовно реалізує свій європейський вектор розвитку [36, с. 264–265; 11; 29, с. 4].

У системі освіти України гендерний підхід базується на наступних ключових поняттях. Гендерна рівність є стратегічною метою, що передбачає рівний статус жінок і чоловіків, створення однакових умов для реалізації їхніх прав та можливостей у здобувачів освіти, професійному зростанні та участі в суспільному житті. [5, с. 19; 6]. Гендерна чутливість визначається як здатність

учасників освітнього процесу ідентифікувати гендерні розбіжності та нерівність, а також усвідомлювати вплив стереотипів на формування особистості [48, с. 143]. Гендерна компетентність педагога є складовою професійної кваліфікації вчителя, що включає знання про гендерні аспекти соціалізації, вміння організовувати освітній простір без дискримінації та здатність критично аналізувати навчальні матеріали на предмет сексизму [44, с. 9].

Концептуальні засади гендерного підходу ґрунтується на стратегії гендерного мейнстримінгу – системній інтеграції принципу рівності в усіх аспектах освітньої політики: від розроблення державних стандартів до безпосереднього проведення щоденних уроків. Важливою складовою є боротьба з гендерними стереотипами, які є спрощеними схематизованими та стійкими уявленнями про риси характеру та поведінку чоловіків і жінок. В історичній та громадянській освітній галузі такі стереотипи найчастіше проявляється через «невидимість» жіночого досвіду в підручнику та навчальних матеріалів [25, с. 15]. Відтак, гендерний підхід на для історії України у 10 класі спрямований на деконструкцію цих уявлень та презентацію історії як цілісного процесу, де суб'єктами виступають представники обох статей.

Впровадження гендерного підходу в шкільний курс історії України в 10 класі базується на комплексі підстав: від міжнародних зобов'язань держав до конкретних вимог навчальних програм. Їх можна розділити на чотири рівні: нормативно-правовий, концептуальний, програмно-методичний і науково-методичний.

Нормативно-правовий рівень стосується законодавчої бази України та її міжнародних зобов'язань. Перш за все це Конституція України. Ряд норм безпосередньо чи опосередковано стосується рівності та недискримінації осіб. Їх у головному документі нашої держави налічується близько 21 [45, с. 57]. Зокрема, частина перша статті 24 Конституції України гарантує рівність конституційних прав і свобод усіх громадян, не може бути привілеїв чи

обмежень за ознаками статі [18]. Виходячи з цього, 5 вересня 2005 р. Верховною Радою України було ухвалено Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків». Стаття 4 цього Закону гарантує здійснення гендерно-правового перегляду норм чинного законодавства [6].

16 вересня 2020 р. Кабінет Міністрів України схвалили Концепцію комунікації у сфері гендерної рівності. Цей документ регулює нетерпимість до усіх форм дискримінації за статтю та інтеграцію у всіх сферах суспільства стандартів рівності прав жінок і чоловік. У своїх очікуваних результатах роботи у документі зазначається: «Концепція сприятиме сталому розвитку і прогресу українського суспільства в цілому, а також виконанню програми реформ на досягнення стратегічної мети членства в Європейському Союзі та Північноатлантичному Альянсі» [14].

Законодавство України гарантує реалізацію гендерного підходу в освіті. Так, стаття 6 Закону України про освіту гарантує недискримінацію за статтю [12; 33, с. 13]. Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» є одним з ключових профільних законів у цій сфері. У Розділі V «Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері освіти та в медіа» стаття 21 має назву: «Забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у здобутті освіти та професійній підготовці». Вона регулює наповнення навчальної програми вільних від гендерних стереотипів. Стаття зазначає, що «Центральний орган виконавчої влади з питань освіти і науки забезпечує проведення експертизи навчальних програм, підручників та навчальних посібників для навчальних закладів щодо відповідності принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, запобігання та протидії насильству за ознакою статі». Також тут зазначено, що навчальні заклади мають забезпечувати «виховання культури гендерної рівності», що є однією з ключових ідей гендерного підходу в освіті [6].

У сфері міжнародних документів Україна ратифікувала низку конвенцій та інших законодавчих актів, які визначають напрям внутрішньої політики у сфері

гендерного підходу. Розглянемо ті, які стосуються освіти і гарантують забезпечення рівноцінності жінок і чоловіків у суспільстві. Передусім це Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, яка була підписана Україною, тоді ще радянською республікою, 18 грудня 1979 р. Наша держава зобов'язалась вживати заходів для запобігання та подолання дискримінації у всіх сферах суспільства [3]. Стаття 10 стосується освіти. 10 грудня 1999 р. Генеральна Асамблея ООН ухвалила Факультативний протокол до Конвенції, який Україна ратифікувала 5 червня 2003 р. Це договір вміщує дві процедури – подання скарг і проведення розслідування у разі порушення прав за Конвенцією [3].

Цінною у сфері гендерного підходу в освіті є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашнього насильству та боротьби з цими явищами (Стамбульська конвенція), яка була ратифікована Україною 20 червня 2022 р. У статті 14 «Навчання» зазначається: «Сторони здійснюють, де це доречно, необхідні кроки для включення адаптованого до рівня розвитку учнів навчального матеріалу з таких питань, як рівність між жінками та чоловіками, нестереотипні гендерні ролі...» [4].

Важливим документом стали Пекінська декларація та Платформа дій, які були прийняті 15 вересня 1995 р. на четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок (м. Пекін). Платформа дій орієнтована на 12 стратегічних цілей [5]. Зокрема, друга стосується безпосередньо освіти. У вересні 2015 р. під час 70-ї сесії Генеральної асамблеї ООН у м. Нью-Йорку було затверджено підсумковий документ: «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року». Україна приєдналась до цього важливого рішення [17].

Конструктивним для нашої держави було прийняття 12 серпня 2022 р. Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 р. та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022–2024 рр. У ній міститься підпункт під назвою «Освіта та навчання», де аналізується сучасний стан гендерного аспекту в сфері української освіти. У

документі вказується: «У межах міжнародної ініціативи “Партнерство Біарріц” Кабінет Міністрів України визначив зобов’язання щодо інтеграції гендерного компонента в освітній процес (запровадження антидискримінаційної експертизи освітнього контенту та проведення гендерного аналізу закладів освіти)» [16].

Державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 р. дала початок прийнята спеціалізованих стратегій у сфері освіти. Це розпорядження Кабінету Міністрів «Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022–2024 роки з її реалізації» і «Про затвердження операційного плану заходів на 2025–2027 роки з реалізації Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року». Ключовими ідеями є: антидискримінаційна експертиза підручників, підготовка педагогічних кадрів, створення нових методичних рекомендацій. План на 2022–2024 рр. був зосереджений на створенні нормативної бази та методології експертизи підручників, активний перегляд програм для Нової української школи. План на 2025–2027 рр. зосереджений на практичному впровадженні, а саме інтеграції гендерного компоненту для вчителів і створення нових методичних рекомендацій з врахуванням сучасних потреб у сфері гендерного підходу [16; 13; 9].

Концептуальний рівень визначений Державним стандартом профільної середньої освіти від 25 липня 2024 р. В умовах інтеграції НУШ та створення профільної освіти він буде реалізований з 1 вересня 2027 р. для здобувачів освіти, які навчаються за програмами дванадцятирічної повної загальної середньої освіти. У ньому вміщено перелік цінностей, на яких ґрунтуватиметься навчання. Варто виділити серед них наступні: повага до гідності людини та її прав, демократія та верховенство права, справедливість та недискримінації. Ці цінності є спільними для гендерного підходу і є прямою метою для реалізації в освіті [8; 15; 41, с. 7].

У Державному стандарті профільної середньої освіти від 25 липня 2024 р. окремо виділено кожен галузь навчання. Зокрема, компетентнісний потенціал громадянської та історичної освітньої галузі та базові знання зазначені в додатку 17. Він визначає компетентності, які мають реалізовуватись в навчанні. Ці 11 компетентностей опосередковано чи безпосередньо стосуються реалізації гендерного підходу на уроках історії України у 10 класі. Громадянська та соціальна компетентності реалізується через вміння ідентифікувати дискримінацію за ознакою статі, розуміти важливість та цінність усіх гендерних груп через призму історичних подій [34, с. 948]. Культурна компетентність передбачає розуміння вплив культури на формування уявлення про гендерні ролі та їх еволюцію. Володіння державною мовою реалізовує культуру мовлення. Це використання вимог сучасного правопису, зокрема фемінітивів [24, с. 64]. Навчання впродовж життя спрямована на подолання внутрішніх бар'єрів і демонструє, що їхній життєвий шлях не обмежений стереотипами [8].

Державний стандарт профільної середньої освіти від 25 липня 2024 р. крім компетентностей визначає ще «наскрізні вміння». Вони допомагають у виборі інструментів для їх реалізації і залучення гендерного підходу на уроках історії України у 10 класі. Критичне мислення має на меті уміти бачити, коли і де в навчальних матеріалах ігнорується роль гендерної групи. Емпатія та емоційний інтелект допомагають співпереживати досвіду людей минулого і розвитку цих якостей в підлітків. Конструктивне керування емоціями є важливим під час обговорення чутливих тем, наприклад насилля під час війни чи дискримінація [8].

Програмно-методичний рівень реалізується шляхом навчальних програм з історії України для 10 класу. Сучасний етап реформування історичної освіти в Україні характеризується переходом від подієво-хронологічного до соціально-антропоцентричного наративу. Програмно-методичний рівень забезпечення навчального процесу в 10 класі є безпосереднім інструментарієм педагога, що транслює стратегії державні цілі у практичну площину уроку. Аналіз оновлених

у 2022 р. навчальних програм дозволяє констатувати зміщення акцентів з політичної історії еліт у бік «історії людей», де гендерний підхід виступає ключовою категорією соціального аналізу.

У навчальній програмі «Історія України. Всесвітня історія» (2022 р.) для 10 класу реалізація гендерного компоненту забезпечується через впровадження принципів багатоперспективності та людиноцентризму. Пояснювальна записка до програми акцентує увагу на необхідності висвітлення досвіду різних соціальних груп, що фактично легітимізує гендерну історію як невід’ємну складову шкільного курсу. У тематичних блоках, присвячених Першій світовій війні, Української революції, міжвоєнного періоду, Другій світовій війні, зафіксовано вимоги щодо вивчення процесів емансипації, зміни соціальних ролей та участі жінок у воєнних діях і державотворчих процесах. Зокрема, акцентується увага на феномені жіночого військового чину в лавах Легіону УСС (на прикладі Олени Степанів), діяльності жінок у національно-визвольному русі та їхньому житті в умовах тоталітарних режимів [1, с. 4, 71–72, 74, 76, 77–79, 81–82].

Особливий потенціал для впровадження гендерного підходу має інтегрований курс «Історія: Україна і світ» (2022 р.). Завдяки своїй проблемно-тематичній структурі ця програма дозволяє розглядати гендер не просто як перелік жіночих імен, а як динамічну систему суспільних відносин. Навчальний матеріал курсу спрямований на аналіз трансформації повсякденного життя та деконструкцію традиційних гендерних стереотипів, що руйнувались під впливом глобальних катастроф ХХ ст. Програма інтегрованого курсу стимулює учнів до порівняльного аналізу українського та європейського гендерних досвідів, що сприяє глибшому розумінню інклюзивної природи історичного поступу та формуванню цілісної картини минулого [2, с. 17–18, 23–24, 25–27, 31, 32–34].

Важливою складовою методичного забезпечення є обов’язкова антидискримінаційна експертиза підручників, що регламентується відповідними наказами Міністерства освіти і науки України [27, с. 21]. Цей

механізм мав би виступати дієвим фільтром, що запобігає тиражуванню сексистських образів та «невидимості» жіночого досвіду в навчальній літературі. Експертиза має на меті забезпечення збалансованої репрезентації чоловіків і жінок як у текстовому контенті, так і у візуальному ряді підручників для 10 класу. Такий підхід має нівелювати вплив «прихованого навчального плану» [23, с. 2] та створити умови для формування в учнівства навичок критичного мислення і опірності стереотипам [10].

Науково-методичний фундамент реалізації гендерного підходу в навчанні історії ґрунтується на засадах сучасної історичної науки та актуальних психолого-педагогічних концепціях. Науково-дидактичний рівень обґрунтування цієї проблеми дозволяє розглядати гендерний підхід не як факультативний елемент, а як необхідну умову дотримання засадних принципів історичного пізнання – історизму та об'єктивності. Будь-яка історична реконструкція, що ігнорує соціальний досвід та суб'єктність жінок, які становлять половину людства, неминуче страждає на пізнавальну неповноту та однобічність викривляючи цілісну картину минулого.

Методологічним орієнтиром для впровадження гендерного підходу виступає інструментарій «нової соціальної історії», що передбачає зміщення дослідницького фокусу з подієво-політичних процесів на антропологічний вимір історії та мікросторію повсякдення. Саме в межах цього напрямку гендерні ролі виявляються найвиразніше, особливо в кризові періоди історії [31, с. 85]. Дослідження трансформації сімейних традицій, ролі жінки у забезпеченні життєдіяльності тилу в роки світових воєн, участь у воєнних подіях і політичному житті, а також аналіз змін у трудовому і правовому статусі жіноцтва дозволяють учням 10 класу досягнути динаміку суспільних відносин та механізми адаптації людини до історичних викликів.

Важливе значення мають психолого-педагогічні вимоги до організації освітнього процесу в старшій школі. Учні 10 класу перебувають на етапі інтенсивного формування особистісних орієнтирів, що потребує наявності різноманітних соціальних моделей – від громадських діячок і науковець до

учасниць визвольних рухів. Це сприяє процесу самоактуалізації учениць, допомагаючи їм усвідомлювати власні можливості в сучасному демократичному суспільстві. Водночас, для учнів-хлопців такий підхід є інструментом виховання емпатії і поваги до людської гідності, що є критично важливим для подолання гендерних упереджень та формування культури рівноправ'я.

Узагальнюючи результати аналізу концептуальних і нормативно-правових засад впровадження гендерного підходу на уроках історії України в 10 клас, варто констатувати, що на сучасному етапі розвитку історичної та громадянської освітньої галузі сформовано ґрунтовну законодавчу базу. Вона визначає гендерний підхід як стратегічний пріоритет та невід'ємну складову демократизації суспільства. Дослідження нормативного поля, зокрема «Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року» і чинних державних стандартів, засвідчує перехід від декларативного виховання рівних прав до реальної імплементації принципів гендерної чутливості і компетентності в освітній компонент. Гармонізація національного законодавства з європейськими стандартами у сфері освіти не лише легітимізує гендерний підхід як інструмент історичного аналізу, а й визначає її як критичного важливого елементу формування громадянської свідомості десятикласників у контексті євроінтеграційних прагнень України.

РОЗДІЛ 2

Гендерна компетентність учителя як умова висвітлення гендерного виміру історії України 1914–1945 рр.

Розгляд професійної готовності вчителя до висвітлення гендерного виміру подій 1914–1945 рр. потребує першочергового аналізу її ідеологічного та інтелектуального каркасу. У межах цього розділу фокус дослідження зміщується із зовнішніх нормативних вимог на внутрішній когнітивно-ціннісний рівень педагога. Це передбачає глибоку діагностику цього «ментального фільтра», через який він інтерпретує історичне минуле України. Професійна готовність тут розглядається не як набір методичних прийомів, а як інтелектуальна спроможність оперувати категоріями гендерного підходу та його здатності до рефлексій власних соціокультурних установок.

Теоретичний базис вчителя історії та громадянської освіти є ключовим індикатором його готовності до реалізації освітніх реформ. Когнітивний компонент охоплює рівень засвоєння фундаментальних понять, таких як «гендер», «рівні права та можливості» та «гендерна компетентність». Саме на цьому етапі виявляється потенціал вчителя до наукової деконструкції традиційного стереотипного наративу, що домінує у висвітленні подій 1914–1945 рр. Аналіз цього складника дозволяє виокремити дистанцію між офіційно задекларованою державною політикою та реально суб'єктивною готовністю педагога виступати транслятором егалітарних цінностей [28, с. 279].

Для сучасної української історичної освіти критично важливим є перехід до збалансованого висвітлення подій. Це передбачає трансформацію викладання від виняткової уваги не тільки до чоловічих постатей, але й здійснення всебічного висвітлення ролі кожного суб'єкта, незалежно від гендеру. Період 1914–1945 рр., який вивчається на уроках історії України в 10 класі, є визначальним для українського державотворення і національної ідентичності. Він охоплює періоди Першої світової війни, Української національно-демократичної революції, міжвоєнного періоду і Другої світової

війни. Саме тоді відбулась докорінна зміна соціальних ролей, коли жінки не лише були тилом, але й активним учасником подій. Висвітлення цих аспектів на уроках історії України в 10 класі дозволяє сформувати в учнів цілісну та об'єктивну картину минулого, де досвід обох статей є рівноцінно значущим.

Центральним вектором гендерного аналізу є критичний перегляд репрезентації жіночого досвіду [30, с. 138] в період 1914–1945 рр., що тривалий час перебував у стані «структурованої невидимості». Традиційний виклад історичного матеріалу часто обмежує роль жінки другорядними функціями. Дискримінація такого підходу проявляється у фрагментарності висвітлення жіночої суб'єктності, де жінки зазвичай постають або як жертви соціальних катаклізмів або як епізодичні постаті, чия діяльність розглядається лише через призму їх зв'язків з видатними чоловіками. Професійна готовність вчителя історії та громадянської освіти полягає у здатності інтегрувати жіночий досвід у загальну канву історичних подій 10 класу як невід'ємний елемент суспільного організму. Тільки через визнання багатогранності жіночих ролей – від громадської діячки чи воїна до берегині національної пам'яті в умовах окупації – можлива повноцінна реалізація гендерного підходу, що забезпечує відновлення історичної справедливості та формування егалітарних цінностей у сучасної молоді .

Важливою ділянкою в реалізації гендерного підходу на уроках історії України в 10 класі є виявлення специфічних форм дискримінації чоловіків у процесі висвітлення історичних процесів 1914–1945 рр. Попри яскраву «чоловікоцентричність» традиційного наративу, чоловіча суб'єктність часто піддається стереотипним установам, що також є формою дискримінації в освітньому контенті. Вона виявляється через нав'язування монолітного образу чоловіка як виключно «функції» – солдата, політичного лідера, культурного діяча чи ідеолога, що фактично позбавляє учнів можливості бачити чоловіків як складних соціальних суб'єктів із власним спектром емоційних проявів. Дискримінаційний підхід до висвітлення чоловічого досвіду у програмах 10

класу виявляється у цілковитому ігноруванні травматичних аспектів маскулінності в умовах світових війн та тоталітарних режимів.

Поза межами аналізу зазвичай залишаються так складні та важливі теми як психологічна вразливість чоловіків на полі бою та у полоні, феномен «втраченого покоління», соціальна дезадаптація ветеранів та руйнування чоловічої ідентичності внаслідок репресій чи Голодомору. Навчальний контент практично не містить запитів на вивчення трансформації батьківства чи зміни ролі чоловіка в родині, коли звичні патріархальні обов'язки «годувальника» та «захисника» ставали неможливими для виконання через об'єктивні історичні події та обставини. Така селективність у висвітленні подій формує у школярів хибне уявлення про чоловічу нечутливість до болю, страху чи моральних дилем, що лише закріплює гендерні стереотипи [44, с. 10, 12].

У контексті професійної підготовки вчителя історії та громадянської освіти особливої уваги потребує осмислення феномену «гендерної сліпоти». Цей термін окреслює ситуацію, за якої педагог ігнорує соціальні та культурні розбіжності між статями, вважаючи свій підхід «нейтральний» або «об'єктивним». Вчитель, не володіючи інструментами гендерного аналізу, не усвідомлено транслює історію як монолітний досвід чоловіків, де жіноча присутність витісняється на периферію або розглядається як другорядний соціальний фон. Процес формування професійної готовності педагога слід розглядати як еволюційний перехід від стану «гендерної сліпоти» до «гендерної чутливості». Останній термін передбачає здатність вчителя ідентифікувати приховану нерівність і розпізнати специфічні потреби й досвід обох статей. Це не означає простого кількісного додавання жіночих імен до навчального матеріалу, а потребує якісної ревізії методів інтерпретації минулого. Перехід до гендерно чутливого викладання дозволяє вчителю побачити історичну подію як простір, де чоловіки та жінки діяли з різних соціокультурних умов, мали різні мотивації та мали виклики перед собою.

Для вчителя, який працює з програмою історії України 10 класу, подолання «гендерної сліпоти» є критично важливим при вивченні періоду

1914–1945 рр. Без належної теоретичної підготовки педагог автоматично відтворює історичну подію як «історію чоловіків», не помічаючи відчутності жінок у темі. Наприклад, висвітлюючи військові події без урахування гендерної складової, вчитель закріплює в свідомості учнів хибне уявлення про жінку як про пасивний об'єкт історії. Відтак, когнітивний розвиток педагога має бути спрямований на усвідомлення того, що справжня історична об'єктивність можлива лише за умови збалансованого представлення досвідів обох гендерних груп.

Теоретична модель гендерної компетентності педагога є багатокомпонентною структурою, що визначає професійну готовність вчителя реалізовувати егалітарні засади в освітньому процесі. Доцільно виокремити три базові складники, які формують професійний профіль гендерно грамотного вчителя історії та громадянської освіти: когнітивний, операційний, ціннісний. [44, с. 9] Когнітивний складник професійної готовності базується на володінні науковими термінами та нормативно-правовими документами. Він охоплює знання категоріального апарату (гендерні стереотипи, дискримінація, гендер, сексизм тощо) і розумінні державних стратегій рівності. Без глибокого засвоєння цих теоретичних конструктів вчитель не здатний провести антидискримінаційну експертизу навчального матеріалу. Когнітивна база слугує інтелектуальним фільтром, що дозволяє відокремити наукові факти від патріархальних міфів [44, с. 9].

Операційний складник відповідає за інструментальну здатність вчителя трансформувати теоретичні знання у практичні педагогічні дії. Це володіння методами інтеграції гендерного виміру в традиційні історичні теми. Наприклад, знання того, як саме вплести жіночі досвіди у тему воєнних подій 1914–1945 рр. через використання методів «мікроісторії», «усної історії» або аналізу документів, дозволяє це реалізувати на уроці. Методологічна готовність надає можливість вчителю створювати інклюзивний навчальний простір, де вивчення воєнних подій органічно поєднуються з вивченням повсякденного життя,

трансформації соціальних ролей і стратегій виживання обох статей у кризові періоди [44, с. 9].

Ціннісний (особистісний) складник є найбільш складним для формування, оскільки він стосується внутрішніх переконань педагога. Він передбачає відсутність або успішну деконструкцію власних стереотипів щодо «природного» призначення жінок і чоловіків. Якщо вчитель внутрішньо поділяє упередження про обмеженість жіночого лідерства або обов'язкову агресивність чоловічої поведінки, він неминуче транслюватиме ці погляди учням під час уроку. Професійна готовність у цій площині означає сформовану демократичну свідомість вчителя, де рівність прав і можливостей визначається як базова цінність, що не підлягає сумніву [44, с. 9].

Частиною професійної підготовки вчителя історії та громадянської освіти є його психологічна готовність до впровадження гендерного підходу у межах своєї професійної діяльності. Це динамічний процес, оскільки нерідко супроводжується внутрішнім спротивом та когнітивним дисонансом. Спротив змінам у контексті історичної освіти зумовлений глибокою вкоріненістю традиційного наративу, який роками формував професійну ідентичність педагога. Зміна звичного фокусу з мілітарно-політичної на соціально-гендерну потребує не лише нових знань, але й значних психологічних зусиль для переоцінки власних світоглядних установок. Центральним бар'єром у професійній діяльності вчителя стає механізм приватних стереотипів. Сутність цього явища полягає у суперечності між свідомим прийняттям демократичних цінностей та підсвідомим утворенням патріархальних установок. Для подолання цього психологічного бар'єру педагог має перейти на стадію рефлексивного аналізу власної гендерної соціалізації. Це про психологічну готовність до висвітлення тем під іншим кутом, подолання власних стереотипних уявлень та традиційних принципів викладання історії та громадянської освіти в школі. Саме через подолання цих перепон можливий перехід до справді інклюзивної моделі викладання історії та громадянської

освіти, де особистісна готовність вчителя стає гарантом формування у школярів демократично спрямованого світогляду вільного від стереотипів.

Реалізація гендерного підходу в закладах загальної середньої освіти безпосередньо залежить від рівня професійної підготовки педагога. Готовність вчителя історії та громадянської освіти включає не лише володіння фактичним матеріалом, а й сформовану гендерну чутливість-здатність критично аналізувати навчальний контент на предмет стереотипів і сексизму. Особливої актуальності за таких умов набуває діагностика гендерної культури сучасних освітян. Такий аналіз дозволяє виявити дистанцію між нормативною базою сучасної освіти і реальними стереотипними установками, які гальмують впровадження принципів гендерного підходу.

Реалізація гендерного підходу на уроках історії України в 10 класі безпосередньо корелює з рівнем професійної підготовки педагога, що включає теоретичну обізнаність, відсутність стереотипів і володіння методичними інструментами. Згідно з результатами комплексного дослідження «Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти в дії: гендерні компетенції у педагогічних працівників і працівниць закладів загальної середньої освіти» (2024 р.) (див. додаток А), у ньому взяли участь 1154 вчителів історії [19, с. 8]. Його мета – комплексне вивчення рівня гендерної компетентності педагогічних працівників, виявлення наявних гендерних стереотипів і оцінка практичної готовності вчителів до впровадження стратегії гендерного підходу в освітній процес. Воно є частиною реалізації Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 р. та має на меті моніторинг ефективності державної політики у цій сфері. Об'єктом дослідження виступили гендерні компетенції вчителів закладів загальної середньої освіти України, а предметом – рівень знань, ставлень та практичних навичок педагогів щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків [19, с. 4].

Методологія зазначеного дослідження базувалась на комплексному підході та включала в себе: 1) онлайн-опитування (анкетування): кількісний збір даних серед педагогів різних предметних галузей за допомогою репрезентативної

вибірки; 2) контент-аналіз, який включав аналіз відповідей на відкриті запитання для виявлення глибинних упереджень і рівня рефлексії педагогів; 3) статистичний аналіз – обробка отриманих даних для виявлення закономірностей, зокрема у розрізі окремих спеціальностей, що дозволило виокремити показники саме вчителів історії як ключових трансляторів соціокультурних цінностей [19, с. 7–8].

Застосована методологія забезпечила високу валідність результатів, дозволяючи проаналізувати компетентність вчителів історії за чотирма ключовими компонентами: теоретичні знання, стійкість до стереотипів, методична активність і готовність до подальшого навчання. Зокрема, аналіз професійної групи істориків продемонстрував специфічні характеристики, які мають безпосередній вплив на висвітлення історичних процесів 1914–1945 рр.

Зокрема, ефективність викладання історії України 1914–1945 рр. з урахуванням гендерного підходу залежить від чіткого розуміння педагогом базових категорій. Дослідження виявило певний дисонанс у знаннях істориків. Тракткування поняття «гендер»: більшість вчителів історії (77,7 %) правильно ідентифікують його як соціально закріплені ролі та поведінку. Водночас 21,1 % опитаних фахівці помилково ототожнюють гендер з анатомо-біологічними особливостями людини (див. додаток Б.1) [19, с. 25].

У категорії «розуміння гендерної рівності» педагоги-історики продемонстрували один з найвищих показників правильних відповідей серед усіх педагогів – 97,2 % розуміють її як рівний правовий статус та рівні можливості (див. додаток Б.2). Дослідження продемонструвало високий рівень методологічної готовності вчителів історії до сприйняття нових освітніх парадигм: 95,3 % респондентів правильно інтерпретують зміст гендерного підходу в освіті як інструменту створення рівних умов для самореалізації учнівства без прив'язки до стереотипних моделей поведінки (див. додаток Б.3). Такий високий показник свідчить про те, що переважна більшість істориків усвідомлює необхідність відходу від традиційного бачення освітнього процесу, що є необхідною передумовою для його реалізації на уроках історії України в

10 класі. На питання гендерної компетентності особистості правильне визначення надали 67 % вчителів історії. (див. додаток Б.4) Цей дефіцит знань стає суттєвою перешкодою для практичної реалізації гендерного підходу на уроках історії України в 10 класі [19, с. 27, 29, 31].

Наявність стереотипів у вчителя історії створює ризики трансляції викривлених моделей минулого, де роль жінки у період 1914–1945 рр. може зводитись виключно до «тилу» або «об'єкта жертви», тому важливим є виявлення цього. 17 % опитаних вчителів історії повністю погоджуються з стереотипним твердженням, що «стать є тотожним до гендеру», а ще 31,1 % згодні з ним частково (див. додаток Б.5). Щодо розподілу соціальних ролей, то 10,3 % опитаних вважають, що для жінок «природніше» займатись хатніми справами, ніж для чоловіків (див. додаток Б.6). 6,6 % респондентів підтримуються твердження, що «завданням батька є виключно утримання родини, а матері – піклування про дітей» (див. додаток Б.7). Така установка може перешкоджати критичному висвітленні внеску жінок у суспільно-політичне життя міжвоєнного періоду в Україні [19, с. 36, 44, 56].

Дослідження зафіксувало розрив між теоретичною підтримкою ідей рівності і реальним використанням методичного інструментарію. Лише 42,9 % вчителів історії застосовують у роботі спеціалізовані посібники чи рекомендації щодо формування гендерної культури (див. додаток Б.8). Хоча 72,9 % опитаних стверджують, що відображають ці питання у своїй діяльності, аналіз форм роботи свідчить про їх епізодичність. Переважно це відбувається через виховні роботи (90,8 %) або міжпредметні зв'язки (66,8 %), а не через переосмислення змісту самої історичної дисципліни (див. додаток Б.9). 69,3 % вчителів історії ознайомлені зі Стратегією впровадження гендерної рівності в освіті до 2030 р. (див. додаток Б.10), що є вищим за середній показник по країні. Проте цей показник свідчить, що 30,7 % педагогів працюють поза сучасним нормативним контекстом. Педагоги-історики чітко артикулюють запит на отримання нових знань для подолання бар'єрів у викладанні. Пріоритетними темами для навчання вони визначили (рівень потреби 72–74 %): алгоритм реагування на

гендерні стереотипи, розвінчування маніпулятивної інформації з гендерної тематики, комунікація гендерних питань в учнівському колективі [19, с. 92, 87, 83].

Дослідження «Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти в дії: гендерні компетенції у педагогічних працівників і працівниць закладів загальної середньої освіти» (2024 р.) дає можливість діагностувати професійні потреби педагогів-істориків. Пріоритетну групу запитів (72–74 % респондентів) становлять аспекти практичного спрямування: методологія деконструкції маніпулятивного контенту, алгоритми реагування на гендерні стереотипи і навички ідентифікації випадків дискримінації в освітньому середовищі. Дещо менший рівень потреби (67–68 %) зафіксовано щодо опанування теоретико-нормативного базису, зокрема гендерної термінології та інструментарію державної політики України. Найменш актуалізованим для вчителів історії виявився сегмент міжнародного законодавства у сфері забезпечення рівних прав і можливостей (58 %) [19, с. 153].

Систематизація результатів цього дослідження серед 1154 вчителів історії дозволяє зафіксувати суперечливий характер їхньої професійної підготовки. З одного боку, спостерігається високий рівень декларативної підтримки ідей гендерної рівності (97,2 %). З іншого боку, дефіцит знань щодо змісту гендерної компетентності лише (67 % правильних відповідей) і стійкість стереотипних уявлень (зокрема щодо «природних» соціальних ролей) вказують на значні бар'єри у практичній реалізації цих принципів [19, с. 25, 27].

Отже, сучасний вчитель історії та громадянської освіти в Україні перебуває на етапі переходу від теоретичного визнання рівності до формування практичних навичок її імплементації. Ця «дистанція» між нормативними вимогами і стереотипними установками педагогів створює ризик фрагментарного висвітлення історії України 1914–1945 рр., де досвід жінок може залишитись недостатньо висвітленим. Така ситуація негативно відображається і на висвітленні життя чоловіків, оскільки уявлення про «жіночі і чоловічі ролі» є токсичним. Період, який вивчається у 10 класі, наповнений

буремними подіями війн, революцій і соціальних потрясінь. Важливим на уроках історії України демонструвати складну соціально-економічну і політичну ситуацію для обох статей. Чоловіки як і жінки опинились в умовах, коли життя змусило їх змінити свій звичний спосіб життя. Події потрясінь 1914–1945 рр. однаково негативно відобразились на обох статях.

У цьому контексті особливої гостроти набуває питання визначення та задоволення конкретних професійних потреб освітян. Реалізація гендерного підходу на уроках історії України в 10 класі вимагає не лише загальної обізнаності, а й володіння специфічними методичними інструментами для деконструкції андроцентризму. Педагоги зустрічаються з викликом адаптації складного контенту цього періоду. Відповідно, виникає об'єктивна необхідність у переході від загальної діагностики знань до аналізу запитів професійної спільноти на отримання практичних алгоритмів роботи. Дослідження підтверджує, що вчителі історії відчують потребу у посиленні компетенцій протидії маніпулятивній інформації і вміння реагувати на гендерні стереотипи безпосередньо під час освітнього процесу.

Сучасний етап розбудови національної системи освіти характеризується переходом від декларативної підтримки гендерної рівності до впровадження конкретних механізмів її реалізації, що нормативно закріплено у розпорядженні Кабінету Міністрів України від 25 березня 2025 р. Затверджений цим документом «Операційний план заходів на 2025–2027 роки з реалізації Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року» виступає ключовим інструментом детермінації професійної готовності вчителя історії. План чітко визначає, що гендерна компетентність педагога є не лише особистісною характеристикою, а стратегічним складником якості освітніх послуг, що підлягає системному моніторингу і розвитку. Зокрема, передбачено активізацію заходів щодо модернізації змісту історичної освіти і підвищення кваліфікації педагогів. Для вчителя історії у 10 класі це означає необхідність опанування методик ідентифікації і усунення гендерних стереотипів у навчальних програмах і підручниках. Професійну готовність у цьому контексті

передбачає здатність вчителя самостійно здійснювати антидискримінаційну ревізію навчального матеріалу, присвяченого періоду 1914–1945 рр., забезпечуючи репрезентативність жіночого досвіду. Такий підхід корелює з передбаченими Планом заходами щодо розроблення критеріїв оцінювання гендерної чутливості освітнього контенту [9].

Особливу увагу приділено формуванню безпечного освітнього середовища, вільного від гендерних упереджень. Це вимагає від вчителя історії готовності виступати фасилітатором дискусій, спрямованих на руйнування міфів про «виключно чоловічий» характер подій 1914–1945 рр. Згідно з пріоритетами плану, педагог має володіти навичками інтеграції гендерного компонента як наскрізної лінії, що дозволяє учням 10 класу усвідомити багатогранність історичного процесу через призму досвіду обох статей. Професійна готовність вчителя стає запорукою того, що гендерний підхід не буде обмежений лише окремими темами, а стане методологічною основою викладання. Таким чином, державна політика створює умови, за яких методична готовність вчителя реалізовувати гендерний підхід у 10 класі стає об'єктивним показником його професійної відповідності сучасним стандартам. Успішне виконання заходів операційного плану заходів на 2025–2027 рр. з реалізації Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 р. залежить від здатності кожного вчителя історії трансформувати нормативні вимоги у практичні освітні траєкторії, що сприяють формуванню гендерної культури в учнів [9].

Важливим чинником актуалізації гендерного питання в сучасній історичній освіті стала інтеграція України до міжнародного правового і ціннісного простору, що знайшла своє відображення у приєднанні нашої держави до міжнародних зобов'язань у сфері «забезпечення гендерної рівності в усіх сферах суспільного життя». Нормативне закріплення цього кроку відбулось через схвалення Кабінетом Міністрів України від 16 вересня 2020 р. Концепції комунікації у сфері гендерної рівності. Це рішення затвердило план заходів з реалізації відповідних зобов'язань уряду. Вказаний документ

фактично заклав фундамент для системної трансформації освітнього середовища, висуваючи нові вимоги до професійної компетентності педагогічних працівників, зокрема вчителів історії [14].

У контексті реалізації плану заходів Концепції комунікації у сфері гендерної рівності особливої ваги набуває завдання з наскрізного впровадження принципів гендерної рівності в освіті, зокрема питання «освіта з урахуванням гендерної тематики». Це передбачає не лише формальне дотримання квот, а й глибоку ревізію навчального контенту і методик викладання. Для вчителя історії, який працює з програмою історії України 10 класу, це означає обов'язкову готовність до критичного аналізу підручників на предмет наявності стереотипних образів при висвітленні подій 1914–1945 р. Таким чином, державні зобов'язання України в межах ініціативи трансформуються у конкретну вимогу до вчителя: бути здатним репрезентувати минуле як простір взаємодії осіб обох статей, уникаючи маргіналізації жіночого досвіду у цей період [14].

Таким чином, дослідження гендерної компетентності вчителя як умови висвітлення гендерного виміру історії України 1914–1945 рр. дозволило сформулювати узагальнювальний висновок. Встановлено, що фундаментальною основою такої готовності виступає когнітивно-ціннісний потенціал педагога. Готовність не обмежується лише формальними знаннями, а є складною інтелектуальною і психологічною спроможністю оперувати категоріями гендерного підходу. Здійснено розгляд проблеми «гендерної сліпоти» як ключового чинника, що зумовлює викривлення історичного наративу. Висвітлено структурно-функціональну модель гендерної компетентності вчителя, яка інтегрує когнітивний, ціннісний та методологічний складники. Приділено увагу впливу психологічного спротиву та прихованих стереотипів на якість освітнього процесу. У розділі використано результати дослідження «Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти в дії: гендерні компетенції у педагогічних працівників і працівниць закладів загальної середньої освіти», в якому взяли участь 1154 вчителів історії. Проведено

комплексне дослідження нормативно-правової бази та здійснено емпіричний аналіз стану професійної готовності вчителя історії до імплементації гендерного підходу на уроках історії України в 10 класу. Доведено, що гендерна компетентність учителя як умова висвітлення гендерного виміру історії України 1914–1945 рр. детермінована актуальною державною політикою і міжнародними зобов'язаннями України. Правове підґрунтя визначає гендерну компетентність як імперативний складник професійного профілю педагога.

РОЗДІЛ 3

Сучасний стан реалізації гендерного підходу в навчальних програмах і підручниках з історії України для 10 класу

Актуальність аналізу сучасного стану реалізації гендерного підходу в межах шкільного курсу історії України для 10 класу зумовлена необхідністю подолання суперечностей між прогресивним вектором державних освітніх стратегій і традиційною практикою викладання. На сучасному етапі розвитку української школи історія постає не лише як перелік фактологічних даних, а як фундаментальний інструмент формування ціннісних орієнтацій учнів і компетентностей. У цьому контексті гендерний підхід виступає методологічним фільтром, що дозволяє зруйнувати стереотипні уявлення щодо ролей жінок і чоловіків і забезпечити багатогранне висвітлення історичного процесу 1914–1945 рр. як простору взаємодії та суб'єктності обох статей.

Перехід від теоретичного осмислення гендерної проблематики до її безпосереднього впровадження в освітній процес становить практичну площину нашого дослідження. Якщо у попередньому розділі було проаналізовано когнітивний складник професійної готовності вчителів історії та громадянської освіти (їхні знання, володіння термінологією та нормативною базою), то цей розділ присвячений праксеологічному аспекту – реальному стану реалізації гендерного підходу в практичній діяльності сучасних закладів загальної середньої освіти. Ми зосередимо увагу на тому, як задекларовані державою стратегії та наявний «багаж знань» педагога трансформуються у конкретні форми роботи, вибір методичних засобів і взаємодію з учнівським колективом під час вивчення історії України 1914–1945 рр.

Аналіз сучасного стану реалізації гендерного підходу передбачає з'ясування частоти та системності використання гендерно чутливих методик на уроках. Особливе місце в межах даного розділу посідає виявлення методичних бар'єрів, які перешкоджають вчителю повноцінно висвітлювати гендерний

вимір історії України 10 класу. Ми аналізуємо, як стійкі стереотипні установки (зокрема щодо «природних» ролей жінок і чоловіків»), виявлені під час діагностики, впливають на відбір історичного матеріалу та інтерпретацію постатей періоду 1914–1945 рр. Таким чином, третій розділ дозволяє побачити «живу» практику викладання історії, ідентифікувати найбільш гострі запити вчителів на отримання практичних алгоритмів і сформуванню об'єктивну базу для подальшої розробки авторських методичних рекомендацій.

Дослідження сучасного стану реалізації гендерного підходу потребує комплексної методики, яка охоплює аналіз нормативно-програмного забезпечення, змістовного наповнення навчальної літератури і реального рівня професійної готовності педагогічної спільноти. Попри наявність чітко сформованої законодавчої бази і приєднання України до міжнародних ініціатив і зобов'язань, практична реалізація цих засад у межах урочної діяльності часто має фрагментарний характер. Основним викликом залишається «гендерна невидимість» жінки у ключових темах, де вона зазвичай репрезентується або як об'єкт воєнного насилля, або як другорядна постать на периферії політичних і мілітарних подій, що суттєво викривлює історичну дійсність першої половини ХХ ст. Реалізація гендерного підходу на уроках історії України в 10 класі має комплексний характер і спрямована на переосмислення історичного досвіду не лише жінок, а й чоловіків. У межах цього чоловіки розглядаються не як універсальний суб'єкт, а як соціальна група, чії ролі, обов'язки і психологічні стани також піддавалися жорсткій трансформації і тиску стереотипів у період 1914–1945 рр.

Метою даного розділу є об'єктивний опис існуючого стану реалізації гендерного підходу в 10 класах закладів загальної середньої освіти України. У фокусі уваги перебуває виявлення бар'єрів, що перешкоджають трансформації історичної освіти на засадах інклюзивності та недискримінації. Результати цього аналізу слугуватимуть фундаментом для подальшої розробки практичних рекомендацій та авторських методичних моделей, спрямованих на формування

гендерно чутливого освітнього середовища [50, с. 9], де історія України постає як цілісний процес, створений спільними зусиллями жінок і чоловіків.

Гендерний аналіз навчальних програм з історії України для 10 класу є необхідною умовою модернізації історичної освіти, що базується на принципах об'єктивності, інклюзивності та науковості. Міністерство освіти науки України, реалізуючи Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року, висуває чіткі вимоги до змістового наповнення і методичного супроводу навчальних дисциплін. У контексті історії України 10 класу ці вимоги спрямовані на подолання моделі викладу минулого, де ключовим і часто єдиним суб'єктом історичного процесу виступає чоловік, тоді як досвід і внесок жінок часто ігнорують [47, с. 14]. Чоловік в таких умовах зображається теж стереотипно і виглядає лише у ролі функції без емоцій, почуттів, слабкості тощо.

Критичний аналіз змісту навчальної програми для закладів загальної середньої освіти з предмету: «Історія України. Всесвітня історія. 6–11 класи» дозволяє виявити суперечливий характер реалізації гендерного підходу на рівні стратегічного планування освітнього процесу. Попри впровадження наскрізної змістової лінії «громадянська відповідальність», що декларує формування поваги до прав людини та гендерної рівності, внутрішня логіка викладу матеріалу періоду 1914–1945 рр. залишається переважно в межах традиційної політика-мілітарної парадигми. Це створює ситуацію, за якої гендерний компонент існує як формальна декларація в пояснювальній записці, проте слабо інтегрується у фактологічне наповнення конкретних тем на уроках історії України в 10 класі [1, с. 4].

Чоловікоцентрична спрямованість програми особливо виразно проявляє себе у розділі «Очікувані результати навчально-пізнавальної діяльності учнів». Програма орієнтує вчителя та десятикласників на аналіз воєнних операцій, характеристику діяльності державних інституцій і вивчення біографій політичних лідерів. Оскільки суб'єктами «великої політики» та військового командування в першій половині XX ст. були переважно чоловіки, освітній

компонент мимоволі маргіналізує жіночий досвід. У результаті, жіноча суб'єктність у темах 10 класу стає «невидимою» або фрагментарною, якщо вчитель не застосовує додаткові методичні інструменти для її актуалізації [1, с. 71–72, 76, 78, 80, 82].

Окремого аналізу потребує перелік персоналій, рекомендованих для обов'язкового вивчення. Структура програми фіксує жорстку перевагу чоловічих постатей, тоді як жіночі імена з'являються переважно в контексті розвитку культури чи освіти. Це призводить до того, що гендерний підхід сприймається як факультативне доповнення, а не як системний методологічний принцип, що забезпечує багатоперспективність минулого [1, с. 71–72, 76, 78, 80, 82, 83].

Водночас програма містить потенціал для реалізації гендерного підходу в межах тем, присвячених повсякденному житті та суспільним настроям. Саме в цих блоках вчитель має можливість розкрити радикальну трансформацію соціальних ролей, коли в умовах тоталітарного тиску та війн жінки перебирали на себе функції голів родини та суб'єктів економічного життя, а чоловічий досвід зазнавав складних змін під впливом мобілізаційних заходів і війни. Проте через перевантаженість програми фактологічним матеріалом теми з історії повсякдення часто розглядаються побіжно, що знову ж таки перешкоджає повноцінній імплементації гендерно чутливих практик на щоденних уроках [1, с. 72, 74, 76, 78, 80, 82].

Таким чином, сучасна програма для 10 класу з історії України, яка міститься у навчальній програмі для закладів загальної середньої освіти з предмету: «Історія України. Всесвітня історія. 6–11 класи» надає вчителю широку академічну автономію, проте не містить чітких алгоритмів для впровадження гендерного підходу на уроках. Ситуація, за якої гендерна рівність задекларована лише на рівні загальних цілей, але не підкріплена репрезентативним переліком жіночих постатей і специфічних гендерних проблем у змісті тем, зумовлює появу ризику відтворення традиційних стереотипів. Відтак, успішність реалізації гендерного підходу на уроках історії

України в 10 класі залежить виключно від рівня особистої методичної готовності вчителя та його здатності самостійно розширювати програмний контент за рахунок гендерно-орієнтованого матеріалу.

Аналіз навчальної програми інтегрованого курсу «Історія : Україна і світ» (10–11 класи) крізь призму гендерного підходу дозволяє стверджувати, що ця програма є більш прогресивною порівняно з традиційними курсами, оскільки вона зміщує акцент з державоцентризму на антропоцентризм – історію людства та суспільства. Концептуальна основа інтегрованого курсу базується на принципах багатоперспективності та соціокультурної антропології, що створює сприятливе підґрунтя для імплементації гендерного підходу. На відміну від лінійних курсів, де домінує політико-мілітарний складник, ця програма орієнтована на розгляд глобальних процесів через досвід окремої особистості. Це дозволяє вчителя інтегрувати гендерний підхід як природний елемент вивчення історії, де гендер виступає не як факультативна тема, а як одна з ключових категорій соціальної диференціації на рівні з етнічною чи релігійною приналежністю [2, с. 17–18, 23–24, 25–27, 31, 32–34].

Структура програми для 10 класу передбачає глибоке вивчення «людини у великій війні», що відкриває значні можливості для висвітлення специфічного жіночого та чоловічого досвідів. Зокрема, у розділах, присвячених Першій та Другій світовим війнами, увага фокусується не лише на стратегіях командування, а й на трансформації повсякдення, зміні соціальних статусів та руйнуванні традиційних гендерних ієрархій. Програма стимулює учнів аналізувати як війна змушувала жінок опановувати «чоловічі» професії і перебирати на себе відповідальність за виживання родини, що є фундаментальним для руйнування гендерних стереотипів [2, с.17–18, 33–34].

Аналіз очікуваних результатів навчання свідчить про зміщення пріоритетів від репродуктивного відтворення фактів до критичного аналізу соціальних змін. Програма вимагає від учнів здатності оцінювати вплив тоталітарних режимів на приватне життя та права людини, що безпосередньо корелює із завданнями впровадження гендерного підходу на уроках історії України в 10 класі. Такий

стиль мінімізує ризик «гендерної сліпоти», оскільки учень навчається бачити в історичному процесі не лише уніфіковану масу, а суб'єктів із різними потребами і стратегіями поведінки, що детерміновані їхньою гендерною ідентичністю. Інтегрований курс пропонує ширший спектр постатей, що включає діячів і діячок правозахисних рухів, культури і науки, де присутність жінок є більш виразною і помітною порівняно з традиційним переліком політичних лідерів. Це дозволяє вчителю збалансувати візуальний та фактологічний контент уроку. Програма надає педагогу можливість значної академічної свободи, що покладає на нього відповідальність за якісне наповнення уроку гендерно-чутливим матеріалом [2, с. 17–18, 23–24, 25–27, 31, 32–34].

Емпіричному дослідженню та розробці методичних рекомендацій щодо впровадження гендерного підходу має передувати ґрунтовний критичний аналіз чинного навчально-методичного забезпечення, що використовується в закладах загальної середньої шкільної освіти. Контент-аналіз підручників з історії України для 10 класу дозволяє верифікувати стан реалізації нормативних вимог щодо гендерної чутливості освіти на практиці. Важливість цього етапу зумовлена тим, що підручник фіксує «офіційну історію», яка засвоюється учнями як норма. Відповідно, наявність у ньому мовної асиметрії, візуального дисбалансу чи відсутність жіночих персоналій консервує патріархальні міфи у свідомості молоді. Відтак, здійснений далі текстуальний і структурно-компонентний аналіз підручників покликаний не лише виявити наявні методичні прогалини у висвітленні подій 1914–1945 рр., а й окреслити вектори для подальшої оптимізації дидактичного інструментарію вчителя історії.

Варто відзначити підручник авторства Ганни Хлібовської, Марії Крижановської, Оксани Наумчук (2023 р.) [46]. Він, на нашу думку, один з найкращих прикладів реалізації гендерного підходу. У змістовому наповненні підручника простежується прагнення авторок деконструвати стереотип про війну як виключно маскулінний простір. Зокрема, у розділі, присвяченому Першій світовій війні та національно-визвольних змаганням, висвітлюються

феномен жіноцтва у війську (О. Степанів, С. Галечко, І. Кузь, П. Михайлишин). Цінним є аспект «олюднення історії» що є частиною реалізації гендерного підходу. Прикладом є параграф з назвою «Повсякденне життя на фронті та в тилу» [46, с. 30]. Зокрема, підпункт 3 «Зміна статусу жінки», де розповідається про активну роль участі жінок в тилі на театрі воєнних дій [46, с. 33–35]. Практичне заняття «Перша світова як виклик людському виживанню: жінки у війні, діти-сироти, біженці, військовополонені, скалічені солдати (на основі аналізу текстових і візуальних джерел)» є вдалим прикладом реалізації гендерного підходу на уроках історії України. У ньому вміщено завдання на розвиток емпатії через вивчення історії як і до жінок, так і до чоловіків шляхом вивчення першоджерел, візуальних джерел і статичних даних [46, с. 36–40]. В одній із тем, присвячених подіям Української демократичної революції, зазначено, що в Курултаї в Криму було чотири жінки і цей уряд є одним з перших у світі реалізації проєкту демократичної мусульманської республіки. [46, с. 58]. Поміщена біографія Шефіки Гаспринської, яка була активною політичною діячкою під час революції [46, с. 59]. В параграфі про розвиток культури є біографія науковиці у сфері ботаніки Наталії Осадчої, яка працювала у ВУАН [46, с. 127].

У розділі, присвяченому становищу України в умовах окупації СРСР та в якому розповідається про репресії щодо українців, міститься життєпис Людмили Старицької-Черняхівської. Вона була активною учасницею Української революції, учасницею Української Центральної ради, що логічніше її біографію було розмістити у відповідних параграфах. У контексті параграфу, в якому поміщена її біографія, зосереджено увагу на її арешті [46, с. 178]. Видається якісним параграф 33 під назвою «Суспільство УСРР/УССР у 1930-х рр.», де зображено цілеспрямоване руйнування українських традицій і культури шляхом зміни психології українців, зокрема ролі жінок і чоловіків. Тут акцентовано увагу на тому, що для радянської влади люди були лише ресурсом для досягнення цілей без урахування їх почуттів і прагнень, та зображений трагізм обох гендерних груп і тиск на них нових соціальних норм

[46, с. 180–182]. У темі про культурний розвиток в цей період згадано про акторку Марію Заньковецьку [46, с. 190]. Важливим є те, що у прикладах першоджерел поряд зі спогадами чоловіків містяться спогади жінок [46, с. 36, 38, 134, 180, 194, 195, 252, 264].

У темах, присвячених становищу західноукраїнських земель у міжвоєнний період, варто відзначити постать Мілени Рудницької, яка була одним з лідерів УНДО і депутаткою польського сейму [46, с. 207, 221]. Також у підручнику простежено місце Олени Теліги в ОУН [46, с. 209, 222], є біографія Ольги Бесараб [46, с. 210], яка разом з Оленою Степанів була ініціатором створення жіночої чоти УСС, про що знову ж таки було б логічніше раніше згадати. У цій темі: «Політичне життя: українські землі у складі Польщі» про неї розповідається в контексті антипольської діяльності та її подальший арешт з імовірним самогубством. Згадано про жіночий рух, зокрема діяльність товариства «Союз українок», яку очолювала Мілена Рудницька. [46, с. 221] У темі: «Культурне й релігійне життя на західноукраїнських теренах у 1919-1939 роках» розповідається про прозу Ірини Вільде та Наталени Королевої, націоналістичний напрямок творчості Олени Теліги [46, с. 222, 231], художницю Олену Кульчицьку [46, с. 223].

У темах, присвячених Другій світовій війні, місце жінок теж помітне. Зокрема, коли розповідається про життя в окупації, остарбайтерів [46, с. 251–252] міститься біографія праведниці світу Олени Вітер. [46, с. 253]. В контексті українського національно-визвольного руху згадано про Олену Телігу і Ганну Рогачів [46, с. 255]. Під час розповіді про депортацію кримських татар поміщено свідчення очевидиці Айше Читак [46, с. 264].

Підручник демонструє прогресивну тенденцію до використання фемінітивів («діячки», «авторка» «учасниці» «митецькі об'єднання діячів та діячок» тощо), що маркує присутність жінок у публічному просторі на рівні лінгвістичної норми [46, с. 134].

Необхідно виокремити й кілька недоліків у підручнику авторства Ганни Хлібовської, Марії Крижановської, Оксани Наумчук стосовно реалізації

гендерного підходу. В темах, присвячених Другій світовій війні, немає інформації про українських жінок-підпільниць. Зокрема, доречно було б додати матеріал про Дарію Гусяк, Галину Дидик, Катерину Зарицьку, Ольгу Ільків та інших. Зате згадуються представниці радянського «руху опору» Сидора Ковпака [46, с. 258]. Кількісний показник жіночих персоналій у порівнянні з чоловічими все ще демонструє значну диспропорцію. Наприклад, узагальнення за розділом «Перша світова війна» не вміщено жодної постаті жінки [46, с. 41–42].

Підручник авторства Олександра Гісема і Олександра Мартинюка (2018 р.) [39] має на своїх сторінках вдалі приклади реалізації гендерного підходу. Серед сильних сторін варто виділити наявність багатьох жіночих персоналій у вигляді зображень та їх імен поряд з чоловічими, коли мова йде про політичні та військові події, що є цінним і демонструє внесок обох гендерних груп в ці процеси. Зокрема, це Олена (Ярема) Кузь, Марія-Іванна Грушевська, Зінаїда Мірна, Євгенія Бош, Софія Русова, Людмила Старицька-Черняхівська, Марія Демченко, Олена Кульчицька, Олена Теліга, Олена Вітер. Акцентовано увагу на кількості жінок-політиків [39, с. 17, 26, 33, 42, 101, 144, 183, 204, 211]. Наприклад, що 14 жінок були в складі УЦР [39, с. 33]. Вдалим є використання плакатів і карти, зокрема де образ жінки був використаний для пропаганди [39, с. 87, 133, 209, 233].

Слабкими сторонами цього підручника є недостатність вивчення повсякденного життя обох гендерних груп, немає свідчень очевидців і вправ на розвиток емпатії. Велика увага зосереджена на військових подіях, а не на людині у ній. У темах, присвячених Першій та Другій світовій війні, кількість висвітлених життєписів жінок обмежена. Зокрема, не згадується про Олену Степанів, Софію Галечко, Павлину Михайлишин, Дарію Гусяк, Галину Дидик, Катерину Зарицьку, Ольгу Ільків та інших.

Інтегрований підручник «Історія: Україна і світ» авторства Олександра Гісема і Олександра Мартинюка (2018 р.) [40] дозволяє розглядати події 1914–1945 рр. через призму спорідненості українських процесів зі світовими. У

контекст реалізації гендерного підходу це дозволяє краще пояснити суспільні тенденції, течії, моду, культуру, повсякдення. Велика увага приділена повсякденному житті жінок і чоловіків. Вивчення реалізується шляхом дослідження статистичних даних, плакатів, картин, спогадів сучасників подій тощо. У підручнику є місце українкам у військових формуваннях Першої світової війни. Зокрема, це Ганна Дмитерко, Олена Степанів, Софія Галечко [40, с. 26]. Недоліками цього підручника у висвітленні гендерного підходу є відсутність згадок про конкретних жінок у темах, присвячених культурі, Українській національно-демократичній революції, міжвоєнного періоду, Другій світовій війні.

Реалізація гендерного підходу в підручнику авторського колективу під керівництвом І. Бурнейка, Г. Хлібовської, Г. Крижановської, О. Наумчук (2018 р.) [37] має фрагментарний, декларативний характер і перебуває на стадії формального включення жіночих персоналій без системної перебудови історичного наративу. Текстуальний масив демонструє виразну домінацію тем війни без достатнього висвітлення повсякденного життя обох гендерних груп, проте позитивним є наявність свідчень очевидців жінок [37, с. 127, 161]. Більшість постатей є чоловічими, жіночі обмежуються Оленою Степанів, Оленою Телігою та поодинокими діячками культури [37, с. 33, 253].

Варто відзначити авторів двох підручників В. Власова і С. Кульчицького [38] та О. Пометун і Н. Гупана [43], які вдало інтегрували гендерний підхід у теми історії України 1914–1945 рр. Важливим є «олюднення історії», що знайшло своє місце на сторінках цих підручників. Це практичні роботи, де є місце обох гендерних груп в умовах війни (наприклад, практичне заняття у розділі про Першу світову війну, де є завдання щодо участі жінок у війську) [38, с. 32-33 ; 43, с. 30-31], свідчення сучасників подій, як жінок так і чоловіків, зображення і портрети, плакати кадри з фільмів [38, с. 123, 146, 150, 161, 194, 219, 222, 251; 43, с. 191, 198, 200, 243]. Недоліками є недостатність висвітлення жіночих постатей у темах міжвоєнного періоду та Другої світової війни.

Докторка історичних наук, професорка кафедри історії України Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди Ольга Ніколаєнко акцентує на критичній необхідності інтеграції здобутків гендерної історії в шкільний освітній простір. На її переконання, це дозволяє трансформувати уявлення учнів про історичні процеси, додаючи їм соціальної активності та навчаючи системному аналізу дійсності через призму досвіду обох статей. У її статті наголошується на важливості подолання андроцентричності (чоловікоцентричності) навчального наративу, яка є важливою передумовою для формування демократичних цінностей і громадських компетентностей сучасної молоді. Ми розділяємо її погляди та прагнемо підкреслити актуальність цієї проблематики в наукових колах [32, с. 122].

Ольга Ніколаєнко здійснює контент-аналіз підручників з історії для 10 і 11 класу. Вона зазначає, що гендерна проблематика поступову інкорпорується в тексти, проте цей процес залишається фрагментарним. Жіночі постаті в підручниках часто представлені в розділах лише про культуру. Жіночий погляд на історію переважно подається через усні спогади, де жінка виступає у ролі жертви подій, а не їх активна учасниця [32, с. 125]. Хоча підручники містять значну кількість ілюстрацій із жіночими образами, вони часто лишаються «німими», оскільки не супроводжуються завданнями для критичного аналізу зображуваного.

Дослідниця виокремлює низку проблем, які заважають повноцінній реалізації гендерного підходу на уроках історії України. Знання про механізми відтворення гендерної рівності минулого подаються епізодично, що не дозволяє учням з'ясувати тяглість подій. Використання біографій чи спогадів часто не підкріплюється методичними завданнями. Ігнорування активної бойової ролі жінок у минулих війнах (крім окремих згадок про легіон УСС) ускладнює розуміння сучасних процесів, зокрема участі жінок у лавах Збройних Сил України. За результатами проведеного О. Ніколаєнко аналізу стає очевидним, що для якісної реалізації гендерного підходу необхідно перейти від

«колекціонування» жіночих імен до пояснення принципів функціонування суспільних ієрархій [32, с. 126].

На основі проведеного комплексного дослідження сучасного стану реалізації гендерного підходу в навчальних програмах і підручниках з історії України для 10 класу можна сформулювати низку узагальнювальних висновків. Теоретико-методологічний аналіз підтверджує, що сучасна історична освіта перебуває на етапі трансформації від традиційного андроцентричного наративу до антропоцентричної моделі, де в центрі людина, а не чоловік [22, с. 4]. Гендерний підхід у такій системі виступає не лише як інструмент інклюзії жіночого досвіду, а й як засіб деконструкції патріархальних ієрархій. Важливість цього процесу зумовлена необхідністю формування у десятикласників критичного мислення і системного розуміння соціальної дійсності, де досвід обох статей є рівноцінним суб'єктом історичного наративу.

Аналіз чинних навчальних програм з історії України для 10 класу свідчить про наявність нормативного підґрунтя для реалізації гендерної рівності, проте на практиці цей потенціал залишається неповністю вичерпаним. Як зазначає дослідниця О. О. Ніколаєнко, хоча в навчальних текстах поступово з'являються згадки про жіноцтво, вони часто мають фрагментарний характер, що не дозволяє учням простежити тяглість і механізми відтворення гендерної рівності в історичній ретроспективі. Вона слушно зауважує, що залучення досягнень гендерної історії в програму загальної середньої освіти все ще перебуває на початкових етапах, що обмежує можливості школярів у критичному осмисленні соціальних процесів минулого.

Емпіричний аналіз шкільних підручників з історії України для 10 класу виявив значну варіативність у підходах до висвітленні гендерної проблематики. Встановлено, що є видання, які мають позитивні лінгвістичні зрушення у бік впровадження фемінітивів і використання парних номінацій на позначення професій. Водночас вони зберігають стійку андроцентричну домінанту в політико-мілітарних розділах. Жіноча суб'єктність переважно маркується через «історію винятку» чи «історію жертви», тоді як активна роль жінок у

державотворенні, економіці тилі та збройній боротьбі часто залишається за межами наскрізного аналізу. Особливо гострою постає проблема «німих» візуальних джерел і відсутності в методичному апараті запитань і завдань, спрямованих на аналіз динаміки зміни гендерних ролей у період 1914–1945 рр.

Отже, стан реалізації гендерного підходу на уроках історії України в 10 класі є перехідним: від формального накопичення жіночих біографій до спроб системного переосмислення ієрархій суспільного ладу. Для подолання виявлених дефіцитів необхідна подальша модернізація методичного забезпечення, яка б базувалась на інтеграції професійних наукових дефініцій гендерної історії.

РОЗДІЛ 4

Методи реалізації гендерного підходу на уроках історії України в 10 класі

Четвертий розділ дипломної роботи присвячений розробці та теоретико-методичному обґрунтуванню авторського комплексу навчальних матеріалів, що забезпечують реалізацію гендерного підходу на уроках історії України в 10 класі. Запропоноване проєктування не є ізольованими методичними одиницями, а виступають результатом системного прикладного синтезу висновків, сформульованих на попередніх етапах наукового пошуку. Зокрема, змістове наповнення розділу базується на врахуванні нормативів законодавства України та державної освітньої політики (Розділ 1: «Концептуальні та нормативно-правові засади гендерного підходу в системі освіти України») і результатах діагностики професійної готовності вчителів, що дозволило ідентифікувати специфічні когнітивні бар'єри та ціннісні установки педагогічної спільноти (Розділ 2: «Гендерна компетентність учителя як умова висвітлення гендерного виміру історії України 1914–1945 рр.»). Окрім того, архітектура авторського комплексу враховує результати критичного аналізу чинних навчальних програм і підручників з історії України у 10 класі, що дало змогу виявити методичні дефіцити у висвітленні періоду 1914–1945 рр. (Розділ 3: «Сучасний стан реалізації гендерного підходу в навчальних програмах і підручниках з історії України для 10 класу»). Відтак, навчально-методичний інструментарій пропонує конкретні шляхи подолання проблем реалізації гендерного підходу у межах нашої теми шляхом сучасного підходу до шкільної історичної освіти в Україні. Це забезпечить органічну інтеграцію гендерного виміру у структуру уроків, перетворюючи теоретичні засади рівності на дієву педагогічну практику.

Об'єктивна необхідність проєктування авторського методичного забезпечення продиктована виявленою в ході дослідження деструктивною

суперечністю: попри нормативне закріплення державних стратегій гендерно-орієнтованого підходу, реальний стан навчально-методичного контенту з історії України залишається переважно стереотипним стосовно гендерних ролей. Спираючись на результати аналізу проведеного у Розділі 3, нами було верифіковано низку гендерних диспропорцій, що призводять до викривленого сприйняття подій 1914–1945 рр. Запропонований у цьому розділі інструментарій спрямований на розширенні сприйняття ролей «жінки і чоловіка» в історичному минулому нашої держави, олюднити історію та актуалізувати її. Методологічний фундамент авторських розробок становить конструктивну взаємодію принципів багатоперспективності з інструментарієм соціальної історії.

У контексті сучасної парадигми історичної освіти реалізації гендерного підходу на уроках історії України в 10 класі вимагає докорінного переосмислення лінгвістичного компонента навчального процесу. Мова педагога і мовне наповнення навчально-методичних матеріалів не лише транслює історичні факти, а й виступають інструментом конструювання соціальної реальності, формування ціннісних орієнтирів і подолання андроцентричних стереотипів. Тривала традиція вживання мовних узагальнень у чоловічому роді («універсальний маскулізм») призводить до когнітивного виключення жіночого досвіду з історичного наративу, роблячи жінку «невидимим» суб'єктом минулого [42, с. 40, 42]. Відтак, мовний етикет і термінологічна точність учителя історії та громадянської освіти мають ґрунтуватися на принципах гендерної симетрії, інклюзивності та історичної автентичності.

Основним механізмом лінгвістичної об'єктивізації історичного процесу в 10 класу історії України є нормативне та систематичне використання фемінітивів на позначення професійного, соціального, політичного та військового статусів жінок. Хронологічні межі програми цього курсу є 1914–1945 рр., вони охоплюють періоди масштабних суспільних трансформацій, коли жінки масово перебирали на себе нові соціальні ролі. Науково

обґрунтована педагогічна практика вимагає відмови від узагальнюючих номінацій чоловічого роду, якщо мова йде про змішану за статтю або конкретну діячку [44, с. 27].

Замість використання маскулінів у процесі висвітлення соціокультурного чи політичного життя епохи, учителю варто застосовувати парні номінації або специфічні жіночі форми, що легітимізує присутність обох статей у публічному та приватному просторах минулого. Практична реалізація цього підходу в межах конкретних тем програми історії України 10 класу має чітко виражені алгоритми. Наведемо приклад. Під час вивчення тем розділу: «Перша світова війна в Україні» традиційну фразу: «Українські січові стрільці відзначились у бої за гору Маківку...» доцільно замінити на гендерно збалансовану: «Українські січові стрільці та стрільчині відзначились у бої за гору Маківку...» або чітко диференціювати: «добровольці та доброволиці» чи «військовослужбовці та військовослужбовиці». Репрезентуючи постать Софії Галечко неприпустимо з погляду гендерної лінгвістики є вживання конструкцій: «вона була талановитим офіцером». Науково коректним є використання прямого фемінітива: «офіцерка». Вагомим методичним ресурсом, що сприяє лінгвістичній та візуальній об'єктивізації навчального контенту, є словник «Gendergid» (див. додаток В) [49]. Це інформаційно-освітній ресурс, який є цінним джерелом для вчителя та учня на уроках історії України в 10 класі, оскільки тут є назви які використовуються в межах історичних тем курсу.

У контексті теоретико-методологічного обґрунтування гендерного підходу в історичній освіті особливого значення набуває гносеологічне розмежування та деконструкція понять «людина» і «чоловік». Тривалий час в історичній науці панувала андроцентрична парадигма, за якої категорія «чоловік» (man / homo) ототожнювалася з універсальним поняттям «людина», екстраполюючи виключно маскулінний досвід на все суспільство. Така мовна асиметрія призводить до когнітивного викривлення історичного процесу, за якого жіноча суб'єктність нівелюється, а внесок жінок у соціокультурний, політичний і мілітарний розвиток нації залишається невидимим. Відтак, науково-

методичний апарат уроків історії України в 10 класі потребує суворого дотримання термінологічної точності з метою досягнення об'єктивності та інклюзивного наративу.

Принципова важливість вживання терміну «людина» (або парних категорій «чоловіки та жінки», «громадяни та громадянки») замість узагальнюючого «чоловіки» полягає в диференціації історичного досвіду та подоланні патріархального універсалізму. Хронологічний вимір історії України (1914–1945 рр.) демонструє, що соціальний вимір, досвід і правовий статус суттєво відрізнялися. Використання поняття «чоловіки» як синоніма до всього населення чи до групи осіб є методологічною помилкою, оскільки воно штучно звужує об'єктивний склад історичних подій. Науковий підхід вимагає застосування терміну «чоловік» виключно у випадках, коли досліджуване явище чи нормативно-правовий акт були де-юре чи де-факто релевантним лише для осіб чоловічої статі.

Практична реалізація зазначеного лінгвістично-методологічного принципу в межах навчального курсу 10 класі історії України виявляється у системній корекції традиційних дефініцій. Прикладом андроцентричного звуження змісту є теза: «У роки Першої світової війни українські чоловіки масово мобілізувалися до армій ворогуючих імперій, виконуючи свій військовий обов'язок...». Варто розширити фокус: «Перша світова війна спричинила тотальну мобілізацію людських ресурсів: тоді як чоловіки підлягали примусовому призову до діючих армій, на жіноцтво ліг основний тягар забезпечення тилової економіки, а також розгортання масштабного волонтерського і санітарного рухів...». Таке формулювання розмежовує специфіку обов'язків, не виключаючи жодну гендерну групу із загальноісторичного контексту.

Реалізація гендерного підходу в методиці викладання історії України в 10 класі вимагає подолання вузько трактованого розуміння цієї методології як виключно «жіночих студій». Науково обґрунтований підхід сучасних дослідників, зокрема О. О. Ніколаєнко [32], базується на запереченні

андроцентричності не через ігнорування чоловічого досвіду, а через деконструкцію образу універсального маскулінного суб'єкта як єдиної норми. У межах методичних розробок для старшої школи критично важливо виокремити чоловіків як специфічну соціальну групу, чії позиції, можливості та стратегії поведінки в історичному часі були так само детерміновані гендерними очікуваннями та соціальними стереотипами.

Висвітлення реалізації потреб чоловіків у період масштабних трансформацій 1914–1945 рр. дозволяє вчителю розкрити складність історичного процесу через призму «людського виміру». Методично це реалізується через аналіз трансформації традиційних моделей соціальних ролей. Впровадження тем, що стосується психологічної адаптації ветеранів війн, досвіду батьківства в умовах репресій і стратегій виживання чоловіків під час репресій, голодомору, полону та інших соціальних потрясінь. Це сприяє формуванню в десятикласників навичок системного аналізу суспільства, де стать виступає одним із ключових маркерів соціальної стратифікації. Такий підхід дозволяє в учнів розвивати емоційний інтелект, у тому числі емпатію, що є вкрай важливим і актуальним зараз. Акцентування уваги на специфіці чоловічого досвіду в методичному забезпеченні уроків історії України в 10 класі забезпечує цілісність гендерного підходу. Це не лише «олюднює» мілітарну історію, а й виступає запорукою формування справжньої громадянської позиції, заснованої на розумінні множинності історичного досвіду обох статей. Наведемо нижче декілька прикладів такого підходу.

Для методичного забезпечення процесу реалізації гендерного підходу на уроках історії України в 10 класі пропонується застосування спеціалізованих дидактичних інструментів, що спрямовані на руйнування гендерних стереотипів щодо чоловіків. Першим із них є метод «Історичне дзеркало» (див. додаток Г) , орієнтований на аналіз трансформації маскуліності під впливом глобальних мілітарних конфліктів. Це завдання має на меті вивчення динаміки суспільних очікувань щодо чоловічої суб'єктності та їхньої кореляції з реальним фронтовим досвідом. Учням пропонується здійснити аналіз

ідеологізованого образу «ідеального воїна», що домінував у пропаганді та публіцистиці початку Першої світової війни і дегероїзованих описів «втраченого покоління» у повоєнній культурі. Основний фокус аналізу зосереджується на з'ясуванні впливу фізичного каліцтва та психологічної травми (ПТСР) на соціальний статус чоловіка в суспільстві. Для закріплення учням можна запропонувати створення «карти емпатії» (різновид ментальної карти), де буде зазначено результати пошуку і аналізу. Такий підхід дозволяє критично осмислити існуючі гендерні норми, які фактично стигматизували відкриту демонстрацію страху або слабкості чоловіком, вимагаючи від ветеранів відповідності жорстким стандартам «мужності» попри руйнівні наслідки війни для них.

Важливим елементом є метод «Сім'я в умовах тоталітарного тиску», що фокусує увагу на приватній сфері чоловічого досвіду, якій зазвичай приділено низький рівень уваги в шкільному курсі історії. Джерельною базою для цього завдання є листи і щоденники чоловіків-засланців, політичних в'язнів або учасників підпілля [35, с. 269]. Аналітична робота спрямована на деконструкцію традиційної гендерної ролі як «годувальника» та «захисника», реалізація яких ставали неможливою в умовах репресій і тоталітарного тиску. Учні мають дослідити, як вимушена пасивність і неможливість гарантувати безпеку родини впливати на самосприйняття чоловіка і руйнували його патріархальну ідентичність. Окремим вектором дослідження є виявлення альтернативних моделей батьківства, який вимушено виник у цих історичних умовах. Варто приділити увагу сім'ям, де загинув батько чи загинула матір, де дітей вилучили з родини через політичні орієнтації батьків, де сім'я залишилась без чоловіка, де сім'ю розділили репресії, де від чоловіка, який пішов на фронт немає звістки тощо. Для закріплення набутих знань і розвиток емоційного інтелекту можна запропонувати учням написати уявного листа від лица батька або іншого члена сім'ї (дитини, дружини) до своєї сім'ї в одній із зазначених непростих умовах (див. додаток Г).

Порівняльний аналіз «Соціальна піраміда радянського соціуму» орієнтований на виявлення утопічної рівності в епосі радянської окупації, де стать виступає маркером нерівності навіть у межах чоловічої спільноти. Наприклад, порівняння становища «директора заводу» і «селянина-колгоспника» у 1930-х рр. (див. додаток Д). Це дозволить проаналізувати, як належність до владної номенклатури корелювала з нормативним концептом «радянської маскулінності», що базувався на атрибутах владності, контролю і сили. Питання для аналізу фокусуються на механізмах, за допомогою яких тоталітарна система нівелювала суб'єктність чоловіка і його індивідуалізм. Робота з візуальними джерелами «Деконструкція міфу про героя» пропонує методику критичного осмислення візуальних репрезентацій для розвитку аналітичних навичок учнів. Завдання передбачає зіставлення образу «чоловіка-переможця», із документальними світлинами госпіталів для ветеранів того ж періоду. Аналітична частина спрямована на виявлення емоцій і реальних потреб чоловіків, які залишались поза увагою радянської влади. Учні досліджують як тоталітарна держава розглядала чоловіка виключно як функцію воїна без турботи про його реабілітацію, забезпечення гідного рівня життя та соціального забезпечення.

Методика «Гендерного аналізу» першоджерел на уроках історії України 10 класу трансформує роль учня з пасивного реципієнта інформації на активного «гендерного експерта». Суть методу полягає у критичному аналізі нормативно-правових актів епохи, наприклад Конституція Української Народної Республіки (Статут про державний устрій, права і вільності УНР), на предмет виявлення так званих «мовчазних пасток». Дослідницька увага фокусується на розриві між декларативним проголошенням рівності прав і реальним механізмом чи його відсутністю рівності двох гендерних груп. Методика розвитку критичного зору «Поза кадром: що приховує об'єктив?» фокусується на деконструкції візуальних репрезентацій влади в тоталітарному і мілітаризованому радянському суспільстві 1930–1940-х рр. Учням пропонується здійснити аналіз групових фотодокументів: партійних з'їздів, засідань, народних зборах тощо.

Дослідницький інтерес зосереджується на виявленні гендерної асиметрії через просторове розташування фігур: хто займає центральні позиції, а хто залишається на периферії, кого кількісно більше. Завдання «Лексичний конструктор: мова має значення» орієнтоване на формування гендерно-чутливого мовного середовища під час вивчення історії. Це робота з текстовими фрагментами підручників, наприклад що описують культурне життя міжвоєнного періоду. Завдання полягає у лексичній трансформації тексту через впровадження фемінітивів і парних номінацій. Процес зміни узагальнених назв («письменники» і «діячі культури») на коректні форми («письменники і письменниці» та «діячки і діячі») дозволяє учням усвідомити як мова формує історичну пам'ять. Це сприяє подоланню ефекту «невидимості» жінок в історії і формує цілісне візуальне та когнітивне сприйняття епохи як просторі спільної творчості та боротьби обох гендерних груп.

Застосування методу ментальних карт (інтелект-карт) виступає ефективним інструментом на уроках історії України в 10 класі у межах реалізації гендерного підходу. Його наукова доцільність зумовлена можливістю учням наочно зафіксувати багатовимірність у формі коротких тез, згрупувати і виокремити головне з теми. Створення ментальної карти спонукає до виокремлення жіночої та чоловічої суб'єктності як рівноцінних векторів розвитку суспільства, де центральне явище (наприклад, «Українська національно-демократична революція» або «Друга світова війна») розгалужується на специфічні досвіди: мілітарний, політичний, приватний і соціокультурний. Процес створення інтелект-карт може здійснюватися вручну на папері чи онлайн за допомогою спеціалізованих сервісів.

Методика створення ментальної карти з гендерним акцентом передбачає перехід від простого переліку подій до аналізу соціальних ролей. Наприклад, при створенні такої карти про Українських січових стрільців, центральний вузол має розгалужитись на гілки «маскулінний досвід» і «фемінний досвід» (див. додаток Е). Такий підхід дозволяє систематизувати і порівняти становище і внесок жінок та чоловіків в ці історичні події. Використання різних кольорів

або символів для позначення привілеїв чи обмежень, зумовлених статтю, перетворює ментальну карту на засіб критичного аналізу суспільства в історичну епоху.

Реалізація гендерного підходу в межах уроків з історії України в 10 класі вимагає переходу від пасивного засвоєння фактів до активного дослідницького пошуку, що найповніше реалізується через проєктну діяльність [26, с. 13]. Ця педагогічна технологія є надзвичайно ефективною для руйнації гендерних стереотипів у межах вивчення історичних подій 1914–1945 рр. Ця діяльність спонукає учнів самостійно виявити «мовчазні» в минулому соціальні групи та аналізувати історію як сукупність варіативних життєвих траєкторій, а не як уніфікований одноманітний досвід українців. Проєктна діяльність дозволяє олюднити мілітарний і політичний наратив періоду 1914–1945 рр., фокусуючи увагу на трансформації маскулінності та фемінності в умовах глобальних суспільних потрясінь. Важливо підкреслити, що гендерно-орієнтовані проєкти рівною мірою стосуються як жіночого так і чоловічого досвіду, що забезпечує системне розуміння історичної епохи.

Прикладами тематики проєктної діяльності для учнів 10 класу в межах уроків з історії України можна навести наступні. «Емансипація в окопах: як Перша світова війна змінила статус українки», «Трагедія “втраченого покоління”: психологічна адаптація чоловіків після Першої світової війни», «Мода як маніфест свободи: візуальна трансформація жінки і чоловіка у міжвоєнний період», «Феномен добровольства: мотивація та ідеали українського національно-визвольного руху в 1914–1945 рр.», «Травма полону: гендерний аспект досвіду військовополонених Першої та Другої світової війни», «Ідеал і реальність: деконструкція образу радянської жінки», «Невідомі, але важливі жінки Української національно-демократичної революції», «Подвійне навантаження: повсякденне життя колгоспниці в умовах радянського тоталітаризму», «Жінки в лавах ОУН та УПА», «Долі за колючим дротом: українські жінки в системі ГУТАБу та нацистських концтаборів»,

«Чоловічий і жіночий досвід примусової праці: оstarбайтери у Третньому Рейху».

Для технічного супроводу проектної діяльності в межах реалізації гендерного підходу на уроках історії України в 10 класі особливого значення набуває вибір цифрового інструментарію, що дозволяє візуалізувати складні соціальні трансформації 1914–1945 рр. Процес деконструкції традиційних маскулінних моделей та артикуляція жіночої суб'єктності вимагає застосування сучасних програмних рішень, здатних репрезентувати історію не як лінійний перелік подій, а як багатовимірний простір взаємодії двох соціальних груп. Пріоритетними у цьому контексті є хмарні сервіси та графічні редактори, що забезпечують можливість створення інтерактивного і візуально насиченого контенту. Основним засобом для структурування гендерних аспектів історичного наративу залишаються платформи Microsoft PowerPoint і Google Slides. Ці інструменти дозволяють учням інтегрувати в доповіді верифіковані статистичні дані щодо жінок і чоловіків, порівняльні таблиці, фото, зображення, листи, щоденники тощо. Можливість додавання аудіовізуальних матеріалів сприяє кращій фіксації лінгвістичних маркерів епохи і візуалізації.

Платформа Prezi пропонує унікальні можливості для відображення нелінійних зв'язків і динаміки гендерної історії завдяки своїй специфічній структурі з рухливими елементами. Завдяки ефекту наближення учня можуть акцентувати увагу на мікроісторії, наприклад детально розглядаючи бойовий шлях окремої стрільчині УСС або зв'язкової УПА на фоні масштабних військових операцій. Такий підхід допомагає подолати фрагментарність у сприйнятті жіночого досвіду, демонструючи індивідуальні траєкторії як невід'ємну частину загальнонаціональної боротьби. Сервіс Canva, який має популярність в освіті, є незамінним для створення візуальних зображень, інфографік і таймлайнів. Використання готових шаблонів та інструментів графічного дизайну дозволяє учням ефектно і ефективно ілюструвати трансформацію соціальних ролей. Естетична і логічно вибудована подача

матеріалу за допомогою цих програм сприяє формуванню у десятикласників інформаційної компетентності у контексті гендерної історії.

Принциповим методичним аспектом є процедура оформлення робочих груп проєкту, яку повинен здійснювати безпосередньо вчитель. Відмова від створення команд за принципом дружби чи особистих симпатій дозволяє забезпечити гендерний та інтелектуальний баланс всередині груп, стимулює розвиток навичок ділової комунікації і запобігає ситуативному копіюванню звичних соціальних ролей. Такий підхід гарантує, що дослідницька робота над темою базуватиметься на конструктивній взаємодії, де кожен учасник та кожна учасниця зможуть реалізувати свій потенціал у вивченні складних питань гендерної історії. Методика оцінювання та захисту проєктів має ґрунтуватись на принципах прозорості та відповідальності критеріям науковості й гендерної чутливості (див. додаток Є). Під час роботи над проєктом пріоритетна увага має бути на здатності учнів критично аналізувати джерела, використовувати коректну термінологію (фемінітиви та парні номінації) і аргументувати вплив історичних подій на зміну статусу обох гендерних груп. Критерії оцінювання проєкту повинні включати: наукову достовірність, гендерну збалансованість і дискусійну майстерність.

Підсумовуючи розгляд методів реалізації гендерного підходу у вивченні історії України в 10 класі, можна зробити висновки про необхідність комплексного перегляду дидактичних стратегій викладання періоду 1914–1945 рр. Встановлено, що ефективна інтеграція гендерного компонента можлива лише за умови відходу від фрагментарного згадування жіночих постатей на користь системного аналізу трансформації соціальних ролей, потреб та ідентичності обох статей. Методичне наповнення уроків має базуватись на принципах багатоперспективності, що дозволяє висвітлити історію як сукупність варіативних досвідів індивідів у межах конкретних соціальних ієрархій.

Доведено, що застосування методів «Історичне дзеркало», «Сім'я в умовах тоталітарного тиску», «Соціальна піраміда радянського соціуму»,

«Деконструкція міфу про героя»», «Гендерного аналізу» першоджерел, «Лексичний конструктор: мова має значення», «Поза кадром: що приховує об'єктив?», проєктної діяльності, ментальних карт сприяє формуванню в десятикласників критичного мислення та емпатії. Використання цифрового інструментарію для візуалізації гендерних аспектів, зокрема Microsoft PowerPoint, Google Slides, Prezi, Canva, дозволяє осучаснити вивчення історії України 1914–1945 рр., роблячи його більш прикладним і зрозумілим для учнів. Важливим є те, що гендерна оптика не обмежується лише жіночими студіями, а й охоплює аналіз криз маскулінності та специфічних чоловічих потреб в умовах тоталітаризму та війн. Методично обґрунтовано, що успішна реалізація підходу безпосередньо залежить від вживання фемінітивів. Це дозволяє подолати когнітивну невидимість жінок у публічному просторі минулого та змістити акцент з «історії подій» на «історію людей». Таким чином, розроблені методи створюють підґрунтя для формування нової моделі історичної пам'яті, де досвід обох гендерних груп у своєму повсякденному житті поряд з державотворчими та військовими процесами.

ВИСНОВКИ

Отже, проведене комплексне дослідження проблеми реалізації гендерного підходу на уроках історії України в 10 класі дозволило сформулювати низку узагальнювальних висновків, що відображають теоретичні, емпіричні та методичні аспекти окресленої теми. У результаті аналізу нормативно-правової бази встановлено, що в Україні сформовано ґрунтовний законодавчий фундамент для реалізації гендерного підходу в історичній освіті. Це міжнародні зобов'язання у сфері гендерної рівності, ратифіковані Україною, у тому числі і у сфері освіти. До цього відносять вітчизняне законодавство, яке гарантує рівність чоловіків і жінок. Це чинні стратегічні документи, зокрема розпорядження Кабінету Міністрів «Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022–2024 роки з її реалізації» і «Про затвердження операційного плану заходів на 2025–2027 роки з реалізації Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року». Гармонізація національних стандартів із європейськими нормами легітимізує гендерний підхід як невід'ємний інструмент історичного аналізу, що є критично важливим для формування громадянської свідомості десятикласників у контексті євроінтеграційних процесів і реалізації мети Нової української школи.

Дослідження гендерної компетентності вчителя як умови висвітлення гендерного виміру історії України 1914–1945 рр. засвідчило, що ключовим чинником ефективності є когнітивно-ціннісний потенціал вчителя. Вона визначена як складна інтелектуальна спроможність оперувати категоріями гендерної історії, що вимагає подолання явища «гендерної сліпоти». Структурно-функціональна модель гендерної компетентності вчителя, яка інтегрує знаннявий, ціннісний і методологічний складники. Це все є обов'язковим складником професійного профілю сучасного вчителя історії та громадянської освіти. Водночас виявлено необхідність подолання

психологічного спротиву та прихованих стереотипів, які подекуди деформують історичний наратив.

Аналіз сучасний стан реалізації гендерного підходу в навчальних програмах і підручниках з історії України для 10 класу підтвердив твердження про перехідний етап розвитку цієї сфери: від андроцентричного наративу до антропоцентричної моделі. Попри наявність нормативних передумов, у практичній площині (зокрема, в підручниках) спостерігається фрагментарність у висвітленні жіночої суб'єктності. Часто жіночий досвід у період 1914–1945 рр. маркується через «історію винятку» або «історію жертв», залишаючи поза увагою активну роль жінок в економіці, збройній боротьбі та державотворенні. Виявлено стійку чоловічу домінанту в темах, присвячених війні та політичним процесам, є дефіцит візуальних джерел і методичних завдань, спрямованих на аналіз динаміки зміни гендерних ролей.

Методично обґрунтовано, що ефективність реалізації гендерного підходу можлива лише за умови комплексного перегляду дидактичних стратегій. Це передбачає відхід від простого накопичення жіночих біографій на користь системного аналізу трансформації потреб та ідентичностей обох статей. Доведено, що застосування методів «Історичне дзеркало», «Сім'я в умовах тоталітарного тиску», «Соціальна піраміда радянського соціуму», «Деконструкція міфу про героя», «Гендерного аналізу» першоджерел, «Лексичний конструктор: мова має значення», «Поза кадром: що приховує об'єктив?», проєктної діяльності, ментальних карт сприяє формуванню в десятикласників критичного мислення та емпатії. Використання цифрового інструментарію для візуалізації гендерних аспектів, зокрема Microsoft PowerPoint, Google Slides, Prezi, Canva, дозволяє осучаснити вивчення історії України 1914–1945 рр., роблячи його більш прикладним і зрозумілим для учнів.

Важливим науковим висновком є те, що гендерна оптика включає дослідження маскулінності та специфічних чоловічих потреб в умовах тоталітаризму та війн. Застосування інноваційних методів і цифрового інструментарію дозволяє подолати когнітивну невидимість суб'єктів історії та

змістити акцент із «історії подій» на «історію людей». Доведено, що реалізація гендерного підходу сприяє створення багатовимірної моделі історичної пам'яті, яка включає в себе потреби та досвід обох гендерних груп. Це дозволяє десятикласникам сприймати історію України 1914–1945 рр. не як суху хроніку подій, а як живий процес, де індивідуальний досвід людини (незалежно від статі) є ключовим складником національної ідентичності.

У межах написання дипломної роботи встановлено, що методичне забезпечення, побудоване на принципах гендерної рівності, безпосередньо стимулює розвиток критичного мислення учнів. Аналіз прихованих мовних маніпуляцій, ієрархій та візуальної пропаганди тоталітарних режимів формує у школярів навички медіаграмотності та здатність розпізнавати соціальну несправедливість у сучасному світі. Обґрунтовано, що інтеграція тем про повсякдення, стратегії виживання в умовах тоталітарного тиску та військових подій дозволяє подолати «романтичний мілітаризм». Це переводить фокус з перемог на ціну людського життя і специфіку травм, яких зазнавали як чоловіки, так і жінки.

Таким чином, розроблені методи реалізації гендерного підходу у вивченні історії України в 10 класі створює підґрунтя для формування нової моделі історичної пам'яті. Впровадження фемінітивів, парних номінацій та аналізу повсякденного досвіду гендерних груп забезпечити багатоперспективність історичної освіти. Це, у свою чергу, сприяє розвитку критичного мислення учнів 10 класу та їхній підготовці до життя в демократичному, гендерно справедливому суспільстві.

Отже, впровадження гендерного підходу на уроках історії України в 10 класі виступає не лише дидактичною інновацією, а й актом відновлення історичної справедливості. Створення забалансованого наративу, де військові звитяги чоловіків гармонійно поєднуються з жіночим досвідом, дозволяє сформулювати паритетну модель історичної пам'яті. Це є ключовим чинником консолідації українського суспільства, оскільки виховує покоління, здатне оцінювати минуле через призму рівноцінності внеску обох гендерних груп і

спільної відповідальності за державотворення. Реалізація запропонованих методичних рішень безпосередньо сприяє досягненню стратегічних цілей Нової української школи щодо формування ціннісних орієнтирів і громадянської відповідальності. Сформована в процесі навчання гендерна чутливість десятикласників є не лише складником історичної грамотності, а й базовою життєвою компетенцією, необхідною для успішної самореалізації в сучасному демократичному та інклюзивному просторі. Таким чином, модернізація шкільної історії на засадах гендерної рівності виступає дієвим інструментом інтеграції української освіти в європейський інтелектуальний простір.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

I. Нормативні документи

1. Історія України. Всесвітня історія 6–11 класи. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022. 106 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf> (дата звернення: 18.04.2026).
2. Історія: Україна і світ. Навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. Київ: HREC PRESS, 2022. 64 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/Istoriya-Ukrayina.i.svit-Intehrovanyy.kurs.30.09.2022.pdf> (дата звернення: 18.04.2026).
3. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text (дата звернення: 07.04.2026).
4. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція). *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 08.04.2026).
5. Пекінська декларація. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507#Text (дата звернення: 07.04.2026).
6. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> (дата звернення: 08.04.2026).
7. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL:

[https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17?find=1&text=%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C#Text)

[17?find=1&text=%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17?find=1&text=%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%8C#Text)

(дата

звернення: 08.04.2026).

8. Про затвердження Державного стандарту профільної середньої освіти. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-2024-n?find=1&text=історичної#w1_1 (дата звернення: 08.04.2026).
9. Про затвердження операційного плану заходів на 2025–2027 роки з реалізації Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/260-2025-p#Text> (дата звернення: 08.04.2026).
10. Про затвердження Порядку конкурсного відбору підручників (крім електронних) для здобувачів повної загальної середньої освіти і педагогічних працівників. *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0902-19/ed20190717#n36> (дата звернення: 20.05.2026).
11. Про Заяву Верховної Ради України «Про європейський вибір України». *Офіційний вебпортал парламенту України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1679-18?find=1&text=рівність#Text> (дата звернення: 26.04.2026).
12. Про освіту. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 08.04.2026).
13. Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022–2024 роки. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-p?find=1&text=освіта#w1_1 (дата звернення: 07.04.2026).
14. Про схвалення Концепції комунікації у сфері гендерної рівності. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України.* URL:

<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1128-2020-p#Text> (дата звернення: 08.04.2026).

15. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/988-2016-p#Text> (дата звернення: 27.05.2026).

16. Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022–2024 роки з її реалізації. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-p#Text> (дата звернення: 08.04.2026).

17. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року. *Офіційний вебпортал Верховної Ради України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 07.04.2026).

18. Стаття 24 – Конституція України. Всі статті – Конституція України. URL: <https://constitution.in.ua/articles/24/> (дата звернення: 18.04.2026).

II. Опубліковані документи і матеріали

19. Аналітичний звіт за результатами дослідження «Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти в дії: гендерні компетенції у педагогічних працівників і працівниць закладів загальної середньої освіти». Андрєєнкова В. Л., Левченко К. Б., Легенька М.М. та ін. Київ, 2024. 167 с. URL: <https://la-strada.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/analychnyj-zvit-za-rezultatamy-doslidzhennya.pdf> (дата звернення: 08.05.2026).

III. Монографії і статті

20. Андрієв В. Жінки і ринок праці: деякі гендерні аспекти. *Рівність жінок і чоловіків в Україні. Правові аспекти : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 20–21 лист. 2000 р.)*. Упр. гуманіт. розвитку Секретаріату Каб. Мін. України, проект ПРООН «Сприяння гендерній рівності», Ініціативна

- гендерна група у Верховній Раді України, Всеукр. громадська організація «Ліга жінок – виборців України “50/50”». Київ : Логос, 2001. С. 174–178. URL: https://gender.org.ua/images/lib/rivnist_zhinok_i_cholovikiv.pdf (дата звернення: 19.04.2026).
21. Аніщук Н.В. Гендерний підхід в історії України. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.В. Вернадського Серія: Історичні науки*. 2023. Т. 34 (73), № 3. С. 251–255. URL: https://www.hist.vernadskyjournals.in.ua/journals/2023/3_2023/34.pdf (дата звернення: 18.04.2026).
22. Булатова Л.. Формування гуманістичного світогляду особистості: гендерний підхід. 9 с. URL: <https://essuir.sumdu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/51c08ada-1877-4f56-8317-77ca714ba05c/content> (дата звернення: 18.04.2026).
23. Буц К., Поповкіна А. «Hidden Curriculum» та дослідження його основних складових. *Наукові записки молодих учених*. 2021. № 8. 7 с. URL: <https://phm.cuspu.edu.ua/ojs/index.php/SNYS/article/view/1913/pdf> (дата звернення: 18.05.2026).
24. Вакулович Л. Л., Назаренко Н. Г., Регушевська, І. А. (2024). Фемінітиви в українській мові як відображення суспільних викликів сьогодення. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки*. 2024. Вип. 1 (208). С. 61–66. URL: <https://journals.cusu.in.ua/index.php/philology/article/view/276/259> (дата звернення: 18.05.2026).
25. Гендерні дослідження: прикладні аспекти : монографія / [В. П.Кравець, Т.В. Говорун, О. М.Кікінежді та ін.] ; за наук. ред. В. П.Кравця. Тернопіль : Навчальна книга. Богдан, 2013. 448 с. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/6622/1/Монографія_13_zbor_18.51.58.pdf (дата звернення: 18.05.2026).
26. Гнатюк Н. Перспективи розвитку егалітарно-освітнього середовища: інтеграція інноваційних практик у навчальний процес НУШ. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2024. № 5 (139). С. 10–17.

- URL: <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/11/гнатюк.pdf>
(дата звернення: 18.04.2026).
- 27.Дороніна Т. Іванова Т. Гендерна експертиза навчальної літератури: нормативно-правовий аспект. *Гендерна парадигма освітнього простору*. 2017. № 5. С. 21–26. URL: https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/3048/1/Дороніна_Іванова_21-26.pdf (дата звернення: 18.04.2026).
- 28.Дубова Г. Упровадження гендерного підходу в закладах вищої освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 38. Т. 1. С. 277–281. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/36_2021/part_1/46.pdf (дата звернення: 18.04.2026).
- 29.Євроінтеграційний вектор розвитку та реалізація національних Є24 інтересів України : монографія / [Д. В. Карамишев, Н. В. Мирна, Л. Ю. Величко та ін.] ; за заг. ред. д.держ.упр., проф. Д. В. Карамишева. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2021. 204 с. URL: https://ipa.karazin.ua/wp-content/themes/education/filesforpages/science/Karamyshev_2021.pdf (дата звернення: 18.05.2026).
- 30.Колодій М. Еволюція та особливості підходів щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у політиці. *Актуальні проблеми політичної науки*. Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2018. Вип. 3. С. 137–139. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/items/55eb0b1c-1224-4ed8-97c0-0bb66a514cb3> (дата звернення: 18.04.2026).
- 31.Котлова Л. О., Тичина І. М., Прокудіна В. В. Образ «чоловіка» і «жінки» у свідомості особистості різного віку (крос-культурне дослідження). *Проблеми сучасної психології : науковий журнал*. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2021. № 1 (20). С. 83–90. URL: <https://journalsofznu.zp.ua/index.php/psych/article/view/2235/2141> (дата звернення: 17.05.2026).
- 32.Ніколаєнко О. О. Шкільна і гендерна історія: разом не можна нарізно. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія*

- України. *Українознавство: філософські та історичні науки*. 2025. Вип. 40. С. 122–129. URL: <https://periodicals.karazin.ua/uahistory/issue/view/1561> (дата звернення: 18.05.2026).
33. Плетка О. Т. Гендерна чутливість в освіті: управлінський аспект: методичні рекомендації для керівників закладів освіти [Електронне видання]. Київ : Талком, 2023. 29 с. URL: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740225/1/Плетка%20гендер.%20метод%20рек.%20друк%20%282%29.pdf> (дата звернення: 18.05.2026).
34. Старжець В. І., Левдер А. І. Сучасні підходи до формування громадянської компетентності учнів на уроках історії України в 10–11 класах. *Вісник науки та освіти*. 2024. № 6 (24). С. 944–956. URL: <https://perspectives.pp.ua/index.php/vno/article/view/12899/12961> (дата звернення: 18.05.2026).
35. Хряпін Е., Потапова Ю. Врахування гендерних аспектів у процесі викладання історії в закладах загальної середньої освіти. *Сучасні стратегії гендерної освіти в умовах євроінтеграції : збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 10–11 вересня 2020 р. Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка* / за заг. ред. В. П. Кравця, О. М. Кікінежді. Тернопіль : ТНПУ, 2020. С. 268–269. URL: https://tnpu.edu.ua/vyhovna%20robota/2020_final_Zbirnyk%20tez_Gender.pdf (дата звернення: 18.05.2026).
36. Юр'єва О. Ю. Гендерний підхід в освіті: історія та сучасність. *Наукові записки. Сер. : Психологія і педагогіка* / відп. ред. І. Д. Пасічник. Острого : вид-во НУ «Острозька академія. 2010. № 15. С. 264–272. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=Nznuoapp_2010_15_46 (дата звернення: 18.04.2026).

IV. Підручники і посібники

- 37.Бурнейко І. О., Хлібовська Г. М., Крижановська М. Є., Наумчук О. В. Історія України. Рівень стандарту підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2018. 256 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/3094-istoriia-ukrainy-10-klas-burneiko.html> (дата звернення: 15.05.2026).
- 38.Власов В. С., Кульчицький С. В. Історія України (рівень стандарту) підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Київ: Літера ЛТД, 2018. 256 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1228-istoriya-ukrainy-10-klas-vlasov-kulchycky.html> (дата звернення: 15.05.2026).
- 39.Гісем О. В., Мартинюк О. О. Історія України (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. Загал. Серед. Освіти. Харків. «Ранок».2018. 240 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/3096-istoriia-ukrainy-10-klas-gisem.html> (дата звернення: 15.05.2026).
- 40.Гісем О. В., Мартинюк О. О. Історія: Україна і світ (інтегрований курс, рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закл. загал. серед. освіти. Харків : Ранок, 2018. 256 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/3095-istoriia-ukraina-i-svit-10-klas-gisem.html> (дата звернення: 15.05.2026).
- 41.Інструмент демократичного розвитку школи. Практичний посібник. [Б. м.] : Європейський центр імені Вергеланда, 2019. 35 с. URL: https://www.schools-for-democracy.org/images/documents/75/praktychnyi_posibnyk_dlya_shkil_ua.pdf (дата звернення: 08.04.2026).
- 42.Марущенко О., Плахотнік О. Гендерні шкільні історії. Монографія. Харків, 2012.: 88 с. URL: https://www.academia.edu/42356380/Гендерні_шкільні_історії_Посібник_для_освітян?auto=download (дата звернення: 08.05.2026).
- 43.Пометун О. І., Гупан Н. М. Історія України (рівень стандарту) підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. Київ : УОВІЦ «Оріон», 2018. 256 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/432-storya-ukrayini-pometun-gupan-10-klas.html> (дата звернення: 15.05.2026).

- 44.Посібник Гендерна компетентність вчительства. 40 с. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/media/43786/file/genderna-kompetentnist-vchytelstva.pdf.pdf> (дата звернення: 08.04.2026).
- 45.Посібник для державних службовців щодо інструментів впровадження гендерного підходу / Бабак М. М., Гаращенко С. В., Зайцева О. В. Київ, 2021. 80 с. URL: <https://nssu.gov.ua/storage/app/sites/22/uploaded-files/%20держслужба.pdf> (дата звернення: 08.04.2026).
- 46.Хлібовська Г., Крижановська М., Наумчук О. Історія України. Рівень стандарту: підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль. Астон. 2023. 292 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/3092-istoriia-ukrainy-10-klas-khlibovska.html> (дата звернення: 15.05.2026).

V. Енциклопедичні і довідкові матеріали

- 47.Гендерні стандарти сучасної освіти: збірка рекомендацій. Частина 2. 2011. 260 с. URL: https://gender.org.ua/images/lib/2011_gender_standards_p2.pdf (дата звернення: 08.05.2026).
- 48.Дороніна Т. О. Гендерна чутливість. *Енциклопедія прав людини: соціально-педагогічний аспект* / кол. авт., за заг. ред. проф. Н.А. Сейко. Житомир : Волинь, 2014. С.142–145. URL: <https://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/123456789/3054/1/Гендерна%20%20чутливість.pdf> (дата звернення: 16.05.2026).
- 49.Словник фемінітивів – Gendergid. *Gendergid – інформаційно-освітній ресурс*. URL: <https://gendergid.org.ua/o/> (дата звернення: 16.05.2026).
- 50.Формування гендерно-чутливого простору в школі: путівник для освітян. 86 с. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2025/05/29/formuvannya-henderno-chutlyvoho-prostoru-v-shkoli-doroozhnya-karta-29-05-2025.pdf> (дата звернення: 16.05.2026).

ДОДАТКИ

Додаток А

Аналітичний звіт за результатами дослідження «Стратегія впровадження
гендерної рівності у сфері освіти в дії: гендерні компетенції у
педагогічних працівників і працівниць закладів загальної середньої
освіти»

Джерело: <https://la-strada.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/analytichnyj-zvit-za-rezultatamy-doslidzhennya.pdf>

Додаток Б

Результати аналітичного звіту за результатами дослідження «Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти в дії: гендерні компетенції у педагогічних працівників і працівниць закладів загальної середньої освіти»

Додаток Б.1

У межах дослідження відповіді респондентів/респонденток щодо визначення «Гендер – це...» були наступними (Діаграма б):

1 – анатомо-біологічні особливості людей, які зумовлюють біологічні особливості чоловіка або жінки;

2 – соціально закріплені ролі, поведінка, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків;

3 – умисний фізичний чи психологічний вплив однієї особи на іншу проти її волі, що спричиняє цій особі фізичну, моральну, майнову шкоду або містить загрозу заподіяння зазначеної шкоди зі злочинною метою.

Діаграма б

Джерело: <https://la-strada.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/analychnyj-zvit-za-rezultatamy-doslidzhennya.pdf>

Додаток Б.2

Результати аналітичного звіту за результатами дослідження «Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти в дії: гендерні компетенції у педагогічних працівників і працівниць закладів загальної середньої освіти»

Відповіді респондентів/респонденток щодо визначення «Гендерна рівність – це...» були наступними (Діаграма 7):

1 – рівний правовий статус жінок і чоловіків та рівні можливості для його реалізації, що дозволяє особам обох статей брати рівну участь у всіх сферах життєдіяльності суспільства;

2 – система поглядів на призначення чоловіка й жінки в суспільстві відповідно до їхніх біологічних характеристик;

3 – поширені в суспільстві звичаї та традиції (уявлення про соціальні функції – становище, обов'язки тощо жінок і чоловіків).

Діаграма 7

Джерело: <https://la-strada.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/analitchnyj-zvit-za-rezultatamy-doslidzhennya.pdf>

Додаток Б.3

Результати аналітичного звіту за результатами дослідження «Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти в дії: гендерні компетенції у педагогічних працівників і працівниць закладів загальної середньої освіти»

Відповіді респондентів/респонденток щодо визначення «Гендерний підхід в освіті передбачає...» були наступними (Діаграма 8):

1 – закріплення нерівності між статями;
2 – виховання хлопця й дівчини залежно від традиційних норм і вимог, які висуває суспільство до ролей жінок і чоловіків;

3 – створення рівних умов для самореалізації учениць/учнів з акцентом на їхні індивідуальні особливості та потреби самореалізації незалежно від гендерних стереотипів та традиційного уявлення про ролі жінок і чоловіків у суспільстві.

Діаграма 8

Джерело: <https://la-strada.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/analychnyi-zvit-za-rezultatamy-doslidzhennya.pdf>

Додаток Б.4

Результати аналітичного звіту за результатами дослідження «Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти в дії: гендерні компетенції у педагогічних працівників і працівниць закладів загальної середньої освіти»

Відповіді респондентів/респонденток щодо визначення **«Гендерна компетентність особистості – це...»** були наступними (Діаграма 9):

1 – аналіз чинного законодавства, проєктів нормативно-правових актів, результатом якого є надання висновку щодо їхньої відповідності принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

2 – дії чи бездіяльність, які виражають будь-яке розрізнення, виняток або привілеї за ознакою статі, якщо вони спрямовані на обмеження чи унеможливають визнання, користування чи здійснення на рівних підставах прав і свобод людини для жінок і чоловіків;

3 – розуміння шляхів взаємодії з особами різної статі, враховуючи гендерну ідентичність, гендерні установки та стереотипи.

Діаграма 9

Джерело: <https://la-strada.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/analychnyj-zvit-za-rezultatamy-doslidzhennya.pdf>

Додаток Б.5

Результати аналітичного звіту за результатами дослідження «Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти в дії: гендерні компетенції у педагогічних працівників і працівниць закладів загальної середньої освіти»

Відповіді респондентів/респонденток на твердження «Гендер і стать – тотожні поняття»

Діаграма 11

Джерело: <https://la-strada.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/analychnyj-zvit-za-rezultatamy-doslidzhennya.pdf>

Додаток Б.6

Результати аналітичного звіту за результатами дослідження «Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти в дії: гендерні компетенції у педагогічних працівників і працівниць закладів загальної середньої освіти»

Відповіді респондентів/респонденток на твердження «Для дівчат/жінок природніше займатися хатніми справами, ніж для хлопців/чоловіків»

Діаграма 15

Джерело: <https://la-strada.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/analychnyj-zvit-za-rezultatamy-doslidzhennya.pdf>

Результати аналітичного звіту за результатами дослідження «Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти в дії: гендерні компетенції у педагогічних працівників і працівниць закладів загальної середньої освіти»

Відповіді респондентів/респонденток на твердження «Завдання батька – утримувати родину, а завдання матері – піклуватися про дітей»

Діаграма 21

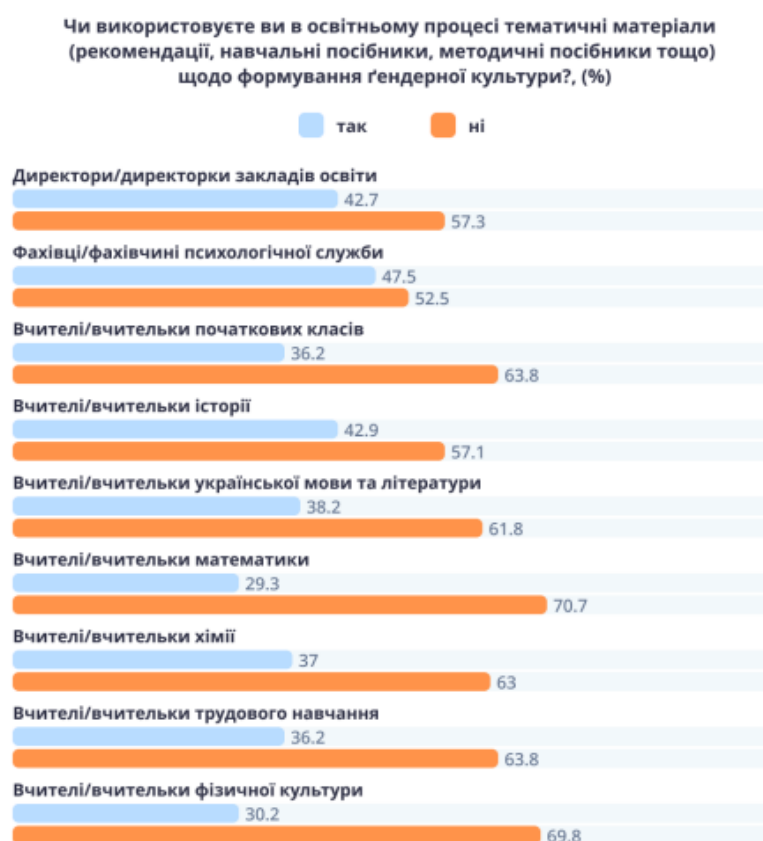

Джерело: <https://la-strada.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/analychnyj-zvit-za-rezultatamy-doslidzhennya.pdf>

Результати аналітичного звіту за результатами дослідження «Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти в дії: гендерні компетенції у педагогічних працівників і працівниць закладів загальної середньої освіти»

Чи використовуєте ви в освітньому процесі тематичні матеріали (рекомендації, навчальні посібники, методичні посібники тощо) щодо формування ґендерної культури?

Діаграма 37

Джерело: <https://la-strada.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/analytichnyj-zvit-za-rezultatamy-doslidzhennya.pdf>

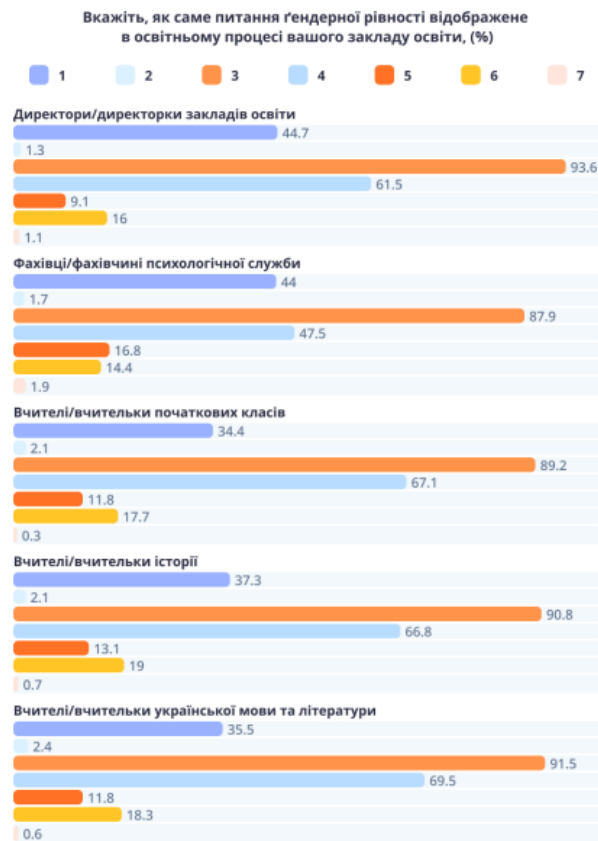
Додаток Б.9

Результати аналітичного звіту за результатами дослідження «Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти в дії: гендерні компетенції у педагогічних працівників і працівниць закладів загальної середньої освіти»

Вкажіть, як саме питання гендерної рівності відображене в освітньому процесі вашого закладу освіти (Діаграма 35):

- 1) питання внесене до річного плану роботи закладу;
- 2) воно впроваджується як окремий курс/факультатив/гурток;
- 3) реалізується в системі виховної роботи;
- 4) втілюється через міжпредметні зв'язки;
- 5) підготовлені методичні рекомендації, розробки;
- 6) розроблено внутрішні стратегічні документи з питань розвитку закладу освіти з урахуванням принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;
- 7) інше, а саме: _____.

Діаграма 35

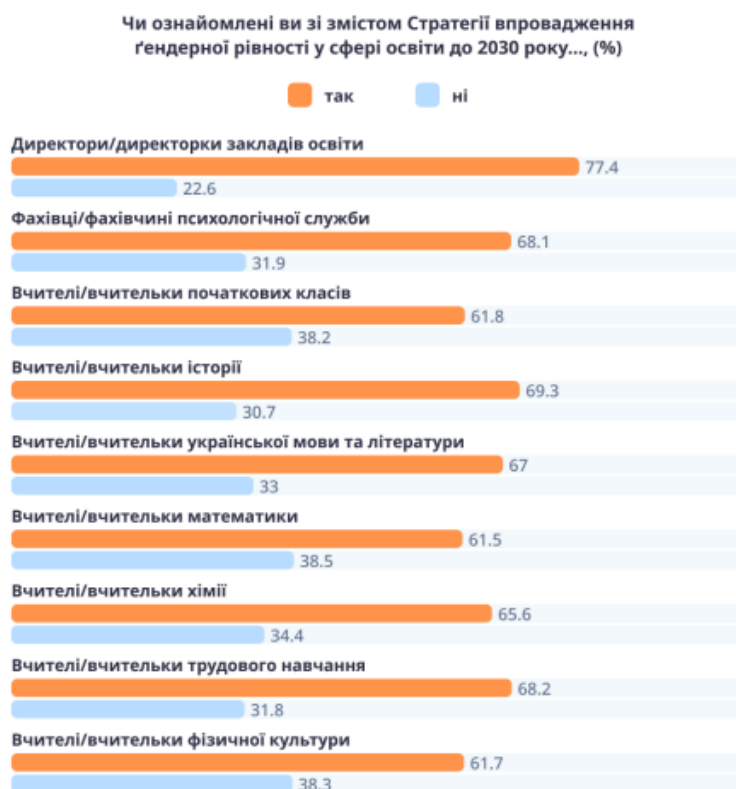
Джерело: <https://la-strada.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/analytichnyj-zvit-za-rezultatamy-doslidzhennya.pdf>

Результати аналітичного звіту за результатами дослідження «Стратегія впровадження гендерної рівності у сфері освіти в дії: гендерні компетенції у педагогічних працівників і працівниць закладів загальної середньої освіти»

III.1. САМООЦІНКА ПЕДАГОГІЧНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ СТАНУ ВПРОВАДЖЕННЯ ГЕНДЕРНИХ ПІДХОДІВ В ОСВІТНІЙ ПРОЦЕС

Чи ознайомлені ви зі змістом Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердженого операційного плану заходів на 2022-2024 роки з її реалізації?

Діаграма 33

Джерело: <https://la-strada.org.ua/wp-content/uploads/2024/12/analychnyj-zvit-za-rezultatamy-doslidzhennya.pdf>

Словник фемінітивів – Gendergid

Словник фемінітивів

Фемінітиви – це слова жіночого роду на позначення посад, професій, виду діяльності, зайнятості жінок. Вони є органічними в українській мові (як і в інших мовах, зокрема – і слов'янських), історично обумовленими й утворюються переважно флективним способом – додаванням суфікса до іменника чоловічого роду.

Існує кілька продуктивних суфіксів (тих, за допомогою яких і сьогодні утворюються форми слів жіночого роду): -к- (гімнастка, скульпторка, директорка, президентка), -инн- (господиня, продавчиня, мисткиня, майстриня, філологиня), -иц- (науковця, посадовиця, заступниця), -ес- (баронеса, критикеса, поетеса, стюардеса). Також фемінітиви можуть утворюватись і за допомогою закінчення -а: зв'язкова, ланкова, чергова...

В сучасному Словнику української мови в 11 томах нараховують не менше 1500 пар слів – у чоловічому та жіночому роді, тож сьогодні фемінітиви повертаються у щоденний вжиток і роблять жінок видимими в усіх сферах суспільства.

Аби дізнатися чи перевірити себе в правильності вживання фемінітива, оберіть відповідну літеру.

А Б В Г Д Е Є Ж З І К Л М Н О П Р С Т У Ф Х Ц Ч Ш Щ Ю Я

О

об'єктивіст – об'єктивістка	олімпієць – олімпійка	орнітолог – орнітологиня
об'їзник – об'їзниця	оператор – операторка	освітянин – освітянка
обліковець – обліковиця	опікун – опікунка	острів'янин – острів'янка
обранець – обранка, обранниця	оповідач – оповідачка	отаман – отаманка
оглядач – оглядачка	опозиціонер – опозиціонерка	отоларинголог – отоларингологиня
одинак – одиначка	ополченець – ополченка	отримувач – отримувачка
однодумець – однодумиця	опонент – опонентка	офіцер – офіцерка

Джерело: <https://gendergid.org.ua/o/>

Приклади застосування учнями методу «Історичного дзеркала»

Метод “Історичне дзеркало”

Аналіз трансформації маскулінності під впливом Першої світової війни

Образ “ідеального воїна” (1914–1918)

- Героїзм і самопожертва
- Мужність як суспільний обов'язок
- Відсутність права на страх
- Патріотичний ідеал чоловіка

“Втрачене покоління” після війни

- Фізичне каліцтво
- Психологічна травма (ПТСР)
- Розчарування у воєнних ідеалах
- Соціальна ізоляція ветеранів

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ДЛЯ АНАЛІЗУ

- Як змінилися суспільні очікування щодо чоловіка внаслідок Першої світової війни?
- Як суспільство ставилося до страху та слабкості чоловіка під час війни і після неї?
- Який вплив мали фізичні та психологічні травми на соціальний статус ветеранів?
- Чи відповідав реальний досвід війни образу героя, створеному пропагандою?

КАРТА ЕМПАТІЇ ВЕТЕРАНА

ЩО ДУМАЄ?

- Чому це сталося саме зі мною?
- Чи зрозуміє мене хтось із тих, хто не був на війні?
- Яким є моє місце у мирному житті?

ЩО ВІДЧУВАЄ?

- Тривогу, напругу, страх
- Провину за те, що вижив
- Смуток, порожнечу
- Відчуження, самотність

ЩО ГОВОРИТЬ?

- «Я в порядку»
- «Це було потрібно»
- «Ніхто не зрозуміє»
- «Я просто хочу спокою»

ЩО ПЕРЕЖИВАЄ?

- Спахи спогадів
- Погані сни
- Раптові перепади настрою
- Відчуття безнадії або німоти

ПРИЧИННО-НАСЛІДКОВІ ЗВ'ЯЗКИ

ВОЄННА ПРОПАГАНДА
Ідеалізація героя, культ мужності, героїзму та жертвості

СУСПІЛЬНІ ОЧІКУВАННЯ
Тиск відповідати стандартам мужності

РЕАЛЬНОСТЬ ВІЙНИ
Травми, втрати, психологічні наслідки

ПІСЛЯВОЄННІ НАСЛІДКИ
Розчарування, ізоляція, стигматизація ветеранів

← РОЗРИВ МІЖ ІДЕАЛОМ І РЕАЛЬНІСТЮ →

ВИСНОВОК

Гендерні норми початку ХХ ст. часто стигматизували прояви страху та психологічної вразливості чоловіків. Ветерани були змушені відповідати жорстким стандартам мужності попри руйнівні наслідки війни.

Джерело : https://chatgpt.com/s/m_6a26968bb38c81919f212d235e4f76da

Приклади написання учнями уявних листів

Додаток Г.1

Варіант 1. Лист батька-політв'язня з радянського табору до дітей

«Мої дорогі Оксанко та Васильку!

Минає вже другий рік, як я не можу обійняти вас перед сном. Найважче тут – не лютий сибірський мороз і не важка праця в лісі. Найважче – це думка про те, що я нічим не можу вам допомогти. Знаю, як важко зараз мамі, що вона мусить сама тягнути все господарство, і серце крається від того, що мій обов'язок як батька – дбати про вас – тепер повністю впав на її плечі. Я безсилий щось змінити, і це безсилля вбиває сильніше за голод.

Але навіть звідси, за тисячі кілометрів, я хочу бути з вами. Васильку, ти тепер за старшого чоловіка в хаті. Допмагай мамі, рубай дрова, бережи сестричку. Оксанко, слухайся маму і обов'язково читай книжки. Мене позбавили волі, але у мене не можуть забрати любов до вас. Моє єдине батьківство зараз – це мої молитви за вас і ці короткі рядки. Живіть чесно, що б вам не говорили про мене в школі. Я ні в чому не винен перед Богом і перед людьми.»

Додаток Г.2

Варіант 2. Лист дружини до чоловіка, який перебуває в підпіллі ОУН

«Мій любий Степане!

Пишу тобі, не знаючи, чи цей лист взагалі дійде до твоєї криївки. Наш синочок Тарасик уже так підріс, ти б його не впізнав. Він часто запитує, де тато. Я показую йому на зорі і кажу, що тато далеко, він захищає наш спокій.

Степане, нам дуже важко і страшно. Нещодавно знову приходили "визволителі", перерили всю хату, погрожували вивезти нас до Сибіру. У такі хвилини я найбільше відчуваю, як нам не вистачає твого міцного плеча. Ти завжди був нашим захистом, а тепер ми лишилися зовсім безпорадними перед цим лихом. Мені доводиться бути і за батька, і за матір, вчити сина всьому, що колись мав робити ти. Ми знаємо, заради якої великої справи ти пішов цим шляхом, але часом так хочеться простої чоловічої підтримки в хаті. Бережи себе. Ми живемо тільки надією на твою єдину звістку.»

Варіант 3. Лист сина (10-класника) до батька, який пропав безвісти на фронті
Другої світової війни

«Тату, привіт.

Вже пів року від тебе немає жодного листа. Мама щодня заглядає у поштову скриньку, а потім тихо плаче в кутку, щоб я не бачив. Але я все бачу. Окупація — це страшний час, і без тебе наша хата здається зовсім незахищеною. Раніше ти вирішував усі проблеми, з тобою ми почувалися в безпеці. Тепер цієї безпеки немає взагалі.

Я хочу, щоб ти знав: я не підведу тебе. Мені довелося кинути навчання і піти працювати на залізницю, щоб заробити хоч якісь гроші на хліб для мами і малої Галинки. Мої руки тепер у мозолях, як у тебе колись. Я намагаюся бути сильним, як ти вчив, хоча всередині мені дуже страшно. Найбільше я боюся, що ти не дізнаєшся, як я виріс і став чоловіком. Ми віримо, що ти живий. Подай про себе знати, нам дуже потрібне твоє слово.»

Варіант 4. Лист доньки, яку вилучили з родини «ворогів народу» та віддали в
спецінтернат

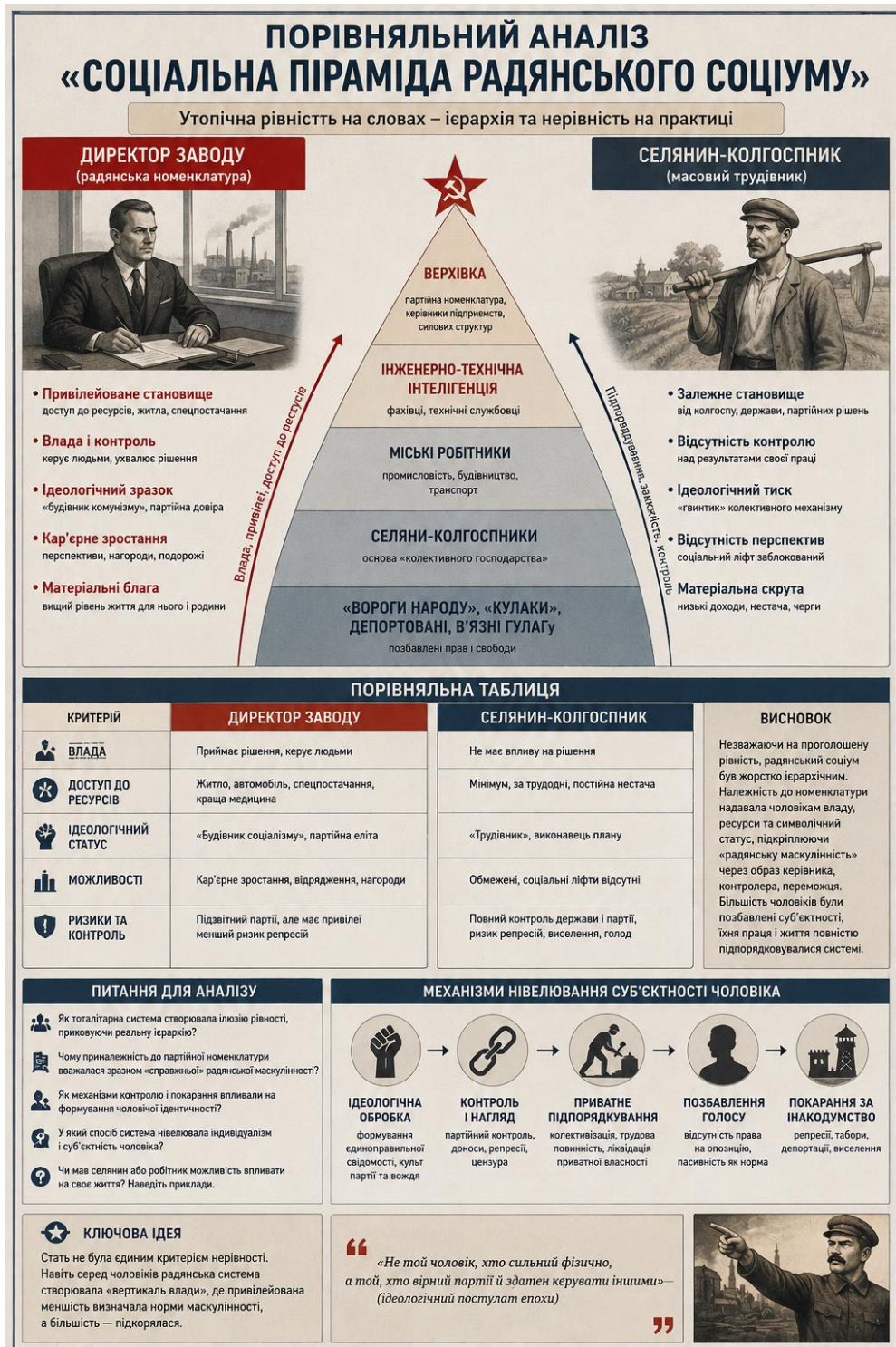
«Дорогі мамо і тату...

Я пишу цей лист на клптику паперу і заховаю його під матрацом, бо нам заборонено писати вам. Нас тут тримають у спецдитячому будинку. Вихователі щодня кажуть, що ви — зрадники і вороги народу, і що я повинна відмовитися від вашого прізвища. Вони хочуть, щоб моєю родиною стала радянська держава.

Татку, мені так сниться наш дім. Пам'ятаєш, як ти обіцяв, що нікому не даси мене образити? Коли вас забирали, ти кричав, щоб я була сильною. Я намагаюся, але мені дуже важко без твого захисту. Тут усі чужі, і ніхто не заступиться, коли старші ображають. Мені здається, що наш світ повністю зруйновано. Але я не вірю жодному їхньому слову. Я пам'ятаю твої теплі руки і те, як ти читав мені вірші. Вони можуть забрати мене з дому, але не змусять забути, чия я донька.»

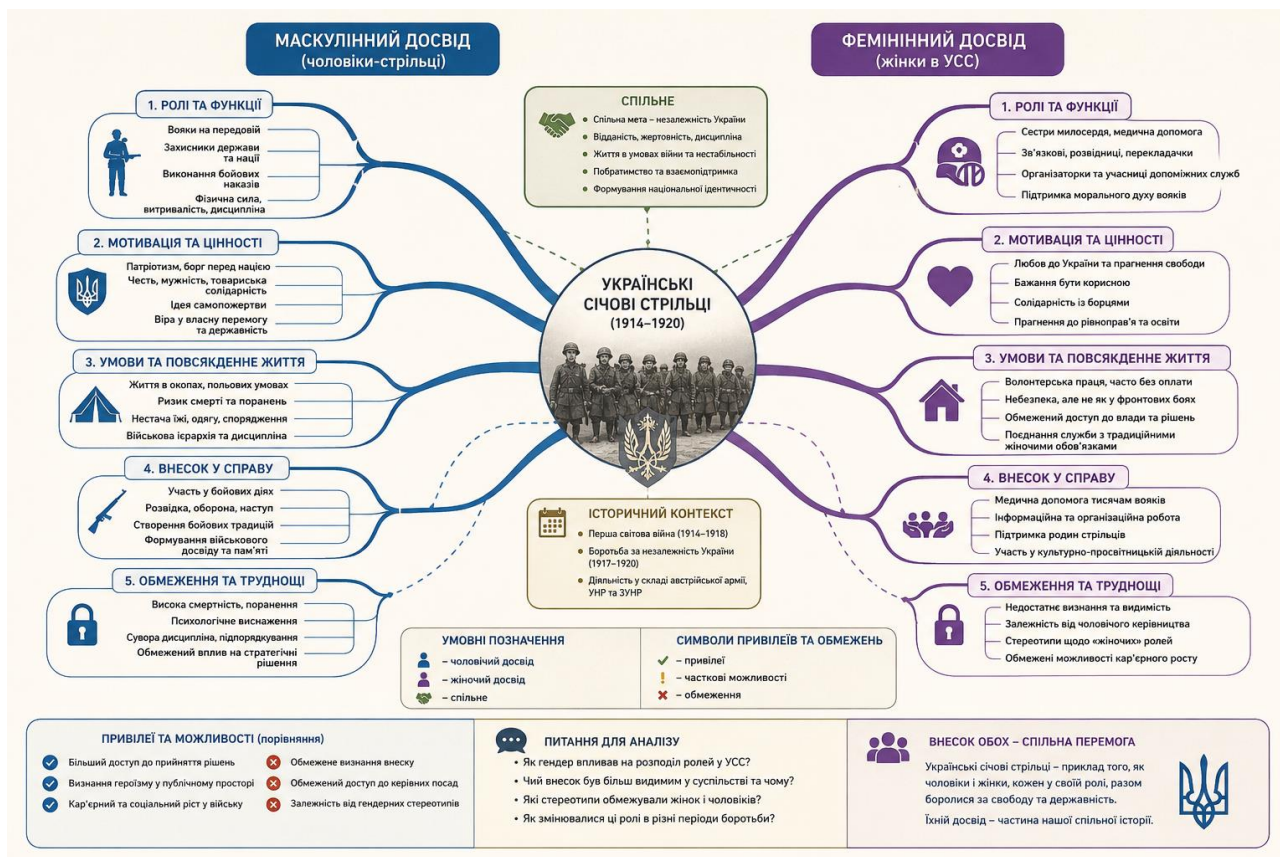
Джерело: Методична розробка авторки дипломної роботи

Приклад виконання учнями порівняльного аналізу «Соціальна піраміда радянського соціуму»

Джерело: https://chatgpt.com/s/m_6a269cb709f48191ba56c535b593ae07

Маскулінний досвід – Фемінний досвід: спроба порівняння

Джерело : https://chatgpt.com/s/m_6a269d735dd48191a7928de51e7be252

ПЛАН-КОНСПЕКТ З ПРЕДМЕТА «ІСТОРІЯ УКРАЇНИ»

Урок № *

Дата

10 клас

Тема. Захист проєктів (у вигляді ментальних карт): «Гендерне обличчя війни: Перша світова війна на території України як спільна трагічна доля та досвід чоловіків і жінок (1914–1918 рр.)»

Мета:

навчальна:

- систематизувати й узагальнити знання учнів про ключові події, хронологічні межі та геополітичні наслідки першої світової війни на території України / *математична , уміння вчитися впродовж життя*
- проаналізувати сутність тоталітарного та мілітарного тиску імперій на цивільне й військове населення через призму антропологічного підходу / *соціальна громадянська*
- розкрити деструкцію традиційних патріархальних ролей чоловіка як «захисника» та «годувальника» в умовах тотальної мобілізації, окопної дегуманізації та табірної полону / *культурна*
- охарактеризувати особливості військової емансипації на прикладі бойового шляху легіону українських січових стрільців та перших жінок-воячок (Олени Степанів, Софії Галечко) / *культурна*
- з'ясувати масштаби соціально-гуманітарної катастрофи (біженство, депортації, примусові роботи), що однаково трагічно вразили як чоловіче, так і жіноче населення України / *соціальна та громадянська*
- висвітлити внесок сестер милосердя та волонтерського руху у справу медичного порятунку людей та забезпечення життєдіяльності тилу / *здоров'язберігюча*
- навчити учнів виявляти та деконструювати патріархальні стереотипи початку XX століття за допомогою аналізу історичних тез та фактів / *спілкування державною мовою*
- забезпечити розуміння «братовбивчого» характеру війни для українського народу, штучно розколотого між двома ворогуючими імперіями / *соціальна та громадянська*
- продемонструвати рівноцінність та взаємодоповнюваність внеску обох статей у фізичне й ментальне виживання нації під час глобального воєнного конфлікту / *уміння вчитися впродовж життя*

розвивальна:

- розвивати історичне мислення учнів шляхом самостійного аналізу історичних джерел особистого походження (листів, щоденників, спогадів фронтовиків та робітниць) / *інформаційно-цифрова*

- формувати навички гендерного аналізу історичних подій, явищ та процесів, навчаючи підлітків бачити приватну сферу людського досвіду за сухими цифрами підручника / *соціальна та громадянська*
- вдосконалювати вміння структурувати й візуалізувати складну історичну інформацію за допомогою сучасних засобів (ментальних карт, мультимедійних презентацій) / *інформаційно-цифрова*
- дослідити соціокультурні зміни в статусі жінки, зумовлені її вимушеним виходом у публічний та індустріальний простір (фронт, військова промисловість, залізниця) / *соціальна та громадянська*
- розвивати комунікативну та мовленнєву компетентність під час публічного захисту групових проєктів, аргументації власних тез та ведення дискусії / *спілкування державною мовою*
- розвивати навички кооперативного навчання та командної взаємодії (розподіл ролей у групі, взаємовиручка, спільне розв'язання проблемних завдань) / *соціальна та громадянська*
- формувати просторову та хронологічну компетентності через локалізацію місць бойової звитяги та співвіднесення подій фронту й тилу в часі / *математична і просторова*
- розвивати емоційний інтелект та емпатію підлітків, стимулюючи їх до емоційного співпереживання людям, які опинилися в екстремальних умовах війни / *культурна*
- формувати вміння здійснювати саморефлексію та самооцінювання навчальної діяльності на основі чітко визначених критеріїв за картками-експертизами / *уміння вчитися впродовж життя*
- розвивати навички логічного мислення, причинно-наслідкового аналізу та вміння робити самостійні узагальнення й висновки / *математична*
- активізувати пізнавальну діяльність та увагу учнів через залучення до швидкісних інтерактивних прийомів (метод «гендерне перехрестя-експрес») / *уміння вчитися впродовж життя*

виховна:

- виховувати почуття громадянської відповідальності, національної свідомості та патріотизму на прикладах звитяги борців за волю України / *соціальна та громадянська*
- формувати глибоку повагу до прав людини, особистої свободи та людської гідності як найвищих цінностей суспільства / *соціальна та громадянська*
- виховувати гендерну чутливість, толерантність та розуміння важливості рівноправності чоловіків і жінок у всіх сферах життя / *соціальна та громадянська*
- стимулювати повагу до праці та внеску жінок, які тримали економічний та гуманітарний «другий фронт» у запіллі. / *здоров'язберігаюча*
- виховувати культуру ведення дискусії, повагу до думок інших учасників освітнього процесу та вміння конструктивно ставити запитання / *спілкування державною мовою*
- формувати засади здорового способу життя та культури безпеки праці шляхом критичного осмислення важких умов та ризиків на тогочасних воєнних виробництвах. / *екологічна грамотність і здорове життя*

- виховувати антивоєнні переконання та гуманістичні цінності через усвідомлення Першої світової війни як всенародної людської трагедії. / *соціальна та громадянська компетентності*
- плекати культуру збереження історичної пам'яті та інтерес до вивчення маловідомих сторінок історії України (зокрема, повсякденного життя та родинного досвіду часів війни) / *культурна*
- формувати позитивне ставлення до творчої та дослідницької діяльності, виховувати наполегливість у досягненні результатів праці / *уміння вчитися впродовж життя*

Тип уроку: практичне заняття.

Обладнання: ментальні карти (мультимедійні презентації), картка оцінювання презентації проєкту, шкільний підручник «Історія України» для 10-го класу, авторки : Хлібовська Г., Крижановська М. , Наумчук О., 2023 р.

Основні терміни: гендерний підхід в історії, деконструкція гендерних ролей, криза патріархальної ідентичності, економічна емансипація жінки, військова емансипація, альтернативне материнство/батьківство, антропологічний вимір війни (людський вимір), братовбивчий характер війни, тил як «другий фронт», сестри милосердя (гуманітарна місія).

Основні персоналії: Олена Степанів, Софія Галечко, Ганна Дмитренко, Кость Левицький, Дмитро Донцов, Михайло Галушинський, Кирило Трильовський, Григорій Коссак.

План уроку

До- за Ча- су	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність вчителя	Навчально-виховна діяльність учня	Примітки
3 хв	I. Організаційний	Взаємне привітання. Перевірка готовності учнів до уроку. Організація уваги учнів: побажання гарного Настрою та цікавої роботи.		

				
5 хв	III. Мотиваційний етап	Сьогодні ми подивимося на Першу світову війну не через переміщення стрілок на картах, а через долі конкретних людей. Зробимо це шляхом презентації Ваших проєктів. Група 1: «Руйнування патріархальної ідентичності: чоловік у лещатах мобілізації, окопної пасивності та полону» <i>Біднік, Вівчаренко, Гайко, Гасюк, Градова, Гуменяк</i> Група 2 : «Тил як другий фронт: трагедія самотнього виживання та вимушена економічна емансипація жінки» <i>Дем'янчук, Дереш, Дзалба, Зобків, Климяк, Лисюк, Маланюк</i> Група 3 : «Зброя в жіночих руках: легіон УСС та феномен перших жінок-воєнок» <i>Матіїв, Миронюк, Мочернюк, Органістий, Павлів, Проців, Раїн</i> Група 4 : «Гуманітарна місія та		

**порятунок людини: сестри
милосердя та волонтерський рух»**

*Романишин, Романюк, Семенюк,
Трак, Третяк, Федорчук, Яковишин*

Війна — це тоталітарний тиск, який однаково сильно вдарив як по чоловіках, так і по жінках, але змусив їх переживати цей біль по-різному. Вона зруйнувала звичний патріархальний світ. Наша мета — дослідити цю спільну трагедію та визнати рівноцінний внесок обох статей у виживання нації.

Робота з ілюстративним матеріалом: Учням демонструються дві світлини: 1) Чоловік-солдат в окопі, який пише листа додому; 2) Жінка на фабриці з виготовлення снарядів.

*Інформацій-
на
аксіологічна*

			 Метод «мікрофон»: Які традиційні ролі («чоловік-захисник» та «жінка-берегиня») руйнує війна на цих фото? Чому тил став другим фронтом, який у більшій мірі тримали лише жінки? Чи дотримувались техніки безпеки на виробництві? Як вплинули зображені події на культурне сприйняття жінки?	<i>Громадянська, Логічна, інформаційна, аксіологічна, здоров'язбе- рігаюча, культурна</i>
3 хв	IV. Актуалізацій- ний етап		1. Яку епоху, ми вивчаємо? 2. Які її характерні риси?	<i>Хронологіч- на, Логічна, інформаційна</i>
25 хв	V. Етап вивчення нового матеріалу	Інструктаж щодо презентації проєктів: Регламент: До 5–7 хвилин на виступ	Учні презентуватимуть свої проєкти в групах Група 1: «Руйнування патріархальної ідентичності: чоловік у лещатах мобілізації,	<i>Громадянська мовленнєва логічна, інформаційна,</i>

		групи та 2–3 хвилини — на обговорення й запитання. Візуалізація: Використовуйте ментальні карти та слайди як супровід. Не зачитуйте текст наосліп, фокусуйтеся на фото, схемах і цитатах. Гендерний акцент: Виділіть приватний досвід людей. Покажіть, як руйнувалися традиційні ролі чоловіків («захисник/годувальник») і як трансгенерісувався простір жінки в тилу й на фронті. Роль аудиторії: Будьте уважними слухачами. Кожна група оцінює колег за картками критеріїв (глибина аналізу, якість доповіді, візуальне втілення) та готує по одному питанню Переконайтеся, що Ваші виступи будуть змістовними, послідовними, оригінальними і повністю розкриють тему проекту. Після кожного виступу учасникам груп-слухачів потрібно дати відповідь на запитання: «Що вас зацікавило?» або «Що найбільше вразило?» Прошу всіх бути дуже уважними. Після захисту проекту на вас чекає гра «Історичне бінго», під час якої ви матимете змогу	окопної пасивності та полону» <i>Біднік, Вівчаренко, Гайко, Гасюк, Градова, Гуменяк</i> Група 2 : «Тил як другий фронт: трагедія самотнього виживання та вимушена економічна емансипація жінки» <i>Дем'янчук, Дереш, Дзалба, Зобків, Климюк, Лисюк, Маланюк</i> Група 3 : «Зброя в жіночих руках: легіон УСС та феномен перших жінок-воячок» <i>Матіїв, Миронюк, Мочернюк, Органістий, Павлів, Проців, Раїн</i> Група 4 : «Гуманітарна місія та порятунок людини: сестри милосердя та волонтерський рух» <i>Романишин, Романюк, Семенюк, Трак, Третьак, Федорчук, Яковишин</i>	<i>аксіологічна,</i>
--	--	---	--	-----------------------------

використати ту інформацію, яку почуєте під час виступів.

Список проектів :

- «Руйнування патріархальної ідентичності: чоловік у лещатах мобілізації, окопної пасивності та полону»
- «Тил як другий фронт: трагедія самотнього виживання та вимушена економічна емансипація жінки»
- «Зброя в жіночих руках: легіон УСС та феномен перших жінок-воячок»
- «Гуманітарна місія та порятунок людини: сестри милосердя та волонтерський рух»

- Оцінку за роботу над проектом Ви отримаєте, коли ми підсумуємо бали за карткою самооцінювання, за карткою взаємооцінювання та за захист проекту. Сподіваюсь, що внесок кожного із Вас у командну справу, буде гідно оцінений.

Картка оцінювання презентації проєкту			
(група)			
№ з/п	Критерії оцінювання	Кількість балів	Експертна оцінка
1	Глибина розуміння теми проєкту (робота відзначається глибокими роздумами й аналізом, власним творчим підходом авторів проєкту до реалізації ключового питання тощо)	1-3	
2	Якість виступу (логіка, послідовність, аргументованість, чіткість, оригінальність тощо)	1-3	
3	Культура мовлення, використання історичної термінології, відчуття часу,	1-3	

					утримання уваги аудиторії, артистизм тощо				
			4	Якість оформлення результатів проєкту, оригінальність матеріального втілення.	1-2				
5 хв	VI. Систематизація знань	Метод «гендерне перехрестя-експрес» Наприкінці нашого дослідження проведемо швидку експертизу тез. Я зачитую твердження, а ваше завдання — визначити, чи є воно «патріархальним стереотипом» того часу, чи «історичною реальністю» , яка ламала цей стереотип. Обґрунтуйте свою думку одним реченням на основі почутих проєктів. Перелік тез для аналізу: 1. <i>«Війна — це виключно простір чоловічої звитяги, де жінка не може проявити себе на полі бою».</i> 2. <i>«Мобілізація чоловіків зруйнувала</i>	Відповідають команди					<i>мовленнєва інформаційна аксіологічна громадянська</i>	

		<i>патріархальну ідентичність "годувальника", оскільки вони втратили можливість гарантувати безпеку та фінансову стабільність родини».</i> <i>3. «Жінки в тилу залишалися пасивними очікувачками, не впливаючи на економічне виживання суспільства».</i> <i>4. «Перша світова війна змусила обидві статі створювати нові, альтернативні моделі батьківства та материнства в умовах розпаду сімей».</i> <i>5. «Легіон УСС продемонстрував спільний внесок чоловіків і жінок у майбутнє національне відродження».</i>	Обговорення • Як гендерний підхід змінив ваше уявлення про Першу світову війну? • Чий досвід — чоловіка-фронтовика чи жінки, яка залишилася головою родини — здався вам емоційно важчим під час аналізу джерел? • Чи все вдалося так, як Ви планували? Що викликало найбільші труднощі під час роботи над проектом чи його захисту?	<i>мовленнєва інформацій-на аксіологічна</i>
3 хв	VII. Висновки	Перша світова війна на території		

		України стала тотальною трагедією для обох статей. Чоловіки пережили кризу своєї ідентичності захисника через окопне безсилля й полон, а жінки — через жах самотнього виживання та руйнацію звичного домашнього устрою. Проте, саме в цих екстремальних умовах чоловіки на фронті та жінки в тилу й у війську зробили однаково неоціненний внесок у виживання нашого народу.		
1 хв	VIII. Домашнє завдання		Виконати творче завдання (на вибір учня/учениці): 1. Написати уявного листа від імені батька-солдата з окопів Галичини до своєї родини, де він висловлює біль через неможливість захистити їх матеріально та побути з дітьми. 2. Написати уявного листа від імені дружини, яка залишилася сама з господарством, до свого чоловіка на фронт, де вона описує, як їй доводиться бути «і за батька, і за матір», але запевняє, що тримає тил і чекає на його повернення.	